

MAGYAR

PROTESTANS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI

FIGYELMEZŐ.

NEGYEDIK ÉVFOLYAM.

Tizenkettedik füzet.

1873.

December.

I.

A tisztelt olvasókhoz.

Nemcsak az enyészetre siető esztendő végének gyors közelgetése, hanem más körülmények is indítanak még, hogy e folyóirat érdekében, néhány tájékozó szót szóljak a tisztelt olvasókhoz. —

A belső somogyi ev. ref. egyházmegye papi körének folyó évi június 5-dikén tartott értekezlete, általam augusztus 12-dikén kapott, következő felszólítást intézte hozzám:

„Az igazság közelebb hozatalára az eszmék arányos surlódása hat legjótékonyabban.“

„Mínthogy a fejlődés e feltéte, egyházi életünk jelen küzdelmeiben nincs meg, — egy havi folyóirattal állván az egyik fél, a másíknak heti lapja és folyóiratával szemben: az egész magyar protestantizmusnak vélünk hasznos szolgálatot tenni, midőn indítványozzuk, hogy a Figyelmező, Nagytiszteletű Révész Imre ur szerkesztése mellett, heti lappá bővítettessék.“

„Egyszersmind kijelentjük, hogy körünk, ha indítványunk N. t. Révész Imre ur és a csak lovagias küzdéssel rokonszenvező

közönségnél, viszhangra talál, bár tagjainak egy része a másik irány híve, minden tőle telhető erkölcsi és anyagi áldozattal kész a valósításhoz járulni.“

Legelőször is fogadják igentisztelt lelkésztársaim, — akik közül én személyesen aligha ösmerhetek csak kettőt hármat is, és akiknek szép lakóföldén én nem jártam soha, — legőszintébb há-lám s köszönetem nyilvánítását nagybecsü részvételükért és testvéri szíves bizodalrukért!

Noha az idézett felszólítás, egyenesen e folyóiratban való nyilvános közlés végett vala hozzám küldve, mégsem közölhetém s nem is közlém azt, sőt egy léleknek sem szóltam afelől, mindaddig, míg a debreceni főiskolai tanár urak által tervezett heti lap ügye, e jelen év végén is el nem dőlt.

Tudva van ugyanis, hogy „több“ debreceni főiskolai hittanár urak, még az 1872-dik évi ápril hóban tartott egyházkerületi gyűlésen, egyebek közt azt is indítványozták, hogy indíttassék meg itt Debrecenben „protestans heti közlöny.“ A közgyűlés „az indítványban jelzett ügyekbeni intézkedés sürgős voltát teljes mértékben elősmeri, és hogy a kitűzött cél megközelíthető és valósítható legyen, mindenek előtt a protestans heti közlöny megindítását tekinti első szükségletnek, ennek folytán ohajtja a lapot magán vállalat utján minélelébb megindíttatni.“

A nevezett 1872-dik év vége felé, két hittanár ur, ország-szerte s jó idejében ki is hirdeté az előfizetési felhívást; ámde a beérkezett előfizetési pénzek nem sokára visszaküldettek s a lap megindítása egyidőre elhalasztatott, de nem tétetett félre végképen. A jelen évben, ezelőtt néhány héttel, ismét történtek ez ügyben tanácskozások a tanár urak között, de eredménytelenül s a lap megindítása megint elmaradt.

Én ugy véltem és vélem, hogy ha a somogyi felszólítást, mindjárt annak hozzám érkezte után közzé tettem volna, azt némelyek könnyen oda magyarázhatták volna, hogy én a tanár urak vállalatának utjába állani, vagy legalább arra némi zavaró hatással lenni akarok. Eféle szándék azonban én tőlem, miként eddig távol volt, ugy most is távol van; sőt kijelentem, hogy részemről a leg-

nagyobb örömmel üdvözöltem volna azt, ha a debreceni tanár urak a heti lapot nemcsak indítványozták, hanem valóban és tényleg meg is indították s határozott irányban, szilárdul, következetesen és rendületlenül fentartották volna, ugy amint azt vallásunknak, egyházunknak, iskoláinknak s épen magának a debreceni főiskolának is, sokfelől fenyegetett nagyfontosságú és magasztos érdekei kívánták és kívánják vala.

A hízegés teljességgel nem természetem és nem is szokásom, de ki merem mondani én is, hogy akár tudományos készültség és okos szabadelvűség, akár vallásos és honfui jellemtisztaság és szilárdság, van a debreceni főiskola tanárainál anyi, mint bármelyik protestáns főiskola tanárainál a két magyar hazában. A számot tekintve pedig, református tanító, tanár és lelkész, az egész osztrák-magyar birodalomban egyes helyen seholsincs anyi mint Debrecenben, amelynek egész vidékén is hatalmasan van képviselve a magyar protestantizmus. Méltán megvárhatja és meg is várja tehát tőlünk protestáns egyházunk, hogy nyilvános irodalmi működésünkkel is vessük oda sujjunkat a közügyek mérlegébe, nemcsak akkor midőn „éljen“ek, taps és koszoruk, hanem akkor is, midőn nyilvános megtámadtatás, félreértés és rágalmak várokoznak reánk

Ami már az én saját viszonyomat illeti egy heti lap megindításának ügyéhez: mondhatom, hogy nemcsak belső Somogyból, hanem a hazának több közeli és távoli vidékeiről, már több év óta és igen gyakran szólítottam én fel heti lap indítására; de ezt nem tartám foganatosíthatónak, részint mert nem vólt hozzá elég erőm kedvem és időm, részint mert a legközelebbi 2—3 év alatt oly gyakori s néha-néha oly súlyos betegségek nehezültek reám, miszerént eddigi egész életem összes folyamán nem szenvedtem egészség dolgában tizedrésznit, mint e legközelebbi évek alatt. — Egyébiránt még azt is ki kell jelentenem, hogy én a heti lapot nem mint némelyek, a hírek gyors közlésének érdekében, vagy legalább nem csupán ez érdekében, hanem más fontosabb okoknál s céloknál fogva tartottam és tartanám előnyösebbnek a havi folyó iratnál; mert a valódi komoly protestáns egyházi és iskolai élet mezején, a hírek elvégre is nagyon csekély értékkel bírhatnak s én

részemről azt óhajtanám, s csekély erőmmel oda szeretnék munkálkodni is, hogy ne a titkos és nyilvános izgatások, különféle mesterkedések, tüntetések, ünnepélyek, vezércikkek, polemiák, oráziók, fáklyás zenék, tarackdurrogások és toasztok protestantizmusa venne nálunk erőt, hanem az evangyéliumi hit, remény és szeretet azon valódi protestantizmusa, amelynek nagyszerű hatását és műveit, mind a tudományok, mind a társadalmi élet mezején, a külföld több nagy nemzetének körében, tisztelve csudálhatjuk.

Az ily protestáns egyházi és iskolai élet érdekéből már, tagadhatatlan, hogy nem csupán havi folyóiratra, hanem heti lapra is szükség van, és pedig erre nagyobb mértékben, mint amarra, különösen nálunk, ahol több okoknál fogva folyvást elutasíthatlan kötelesség az, hogy különösen mi lelkészek, holtig tanuljunk, főiskoláinkból hozott hiányos tanulmányainkat célszerűen egészítsük ki és tökélyesbítsük s a hit nemes harcát harcolni a tudomány fegyvereivel is mindenkor készen legyünk. Ezen célt már, egy heti lappal, amely folytonosan, gyakran és következetesen hatna a közönségre, csakugyan könnyebben el lehetne érni, mint egy havi folyóirattal. „Gutta cavat lapidem, non vi sed saepe cadendo.“

Nem akarok célozni sem egyik sem másik létező vagy létezett heti lapra, hanem csak általánosságban jegyzem meg, hogy oly hetilaphoz azonban, amely nem csupán a bevetődő frázisos vezércikkek, meddő tervezetések, hangzatos ábrándos, de a kivitel nehézségeire nem is gondoló indítványok, egyéni érdekekre néző izgatások és polémiák s több efélék tárháza akarna lenni, hanem világos és határozott programm szerint következetesen, összehangzatosan akarna működni, mindenek előtt oly munkatársakra s különösen helybeliekre lenne szükség, akik a szerkesztővel együtt megállapított munkaterv szerint, korunk felforgó vallási, egyházi és iskolaiügyi kérdéseit, a mai tudomány és irodalom színvonalán állva ösmertetnék és fejtegetnék. Természetes, hogy az ily szerkesztőnek és munkatársaknak nemszekély időt, fáradságot és pénzt kellene a lap céljaiért áldozniok. Hogy pedig ezt éveken keresztül, kellő jutalom nélkül tegyék s így meglehet, maguk és csa-

ládjak számára mintegy szántsándékkal inséges jövőt készítsenek, azt tőlök nem kívánhatjuk. Kellő számú, szilárd és folytonosan megmaradó olvasó és előfizető közönségre lenne tehát szükség, nem pedig olyanra amely ma, itt vagy amott öszvehalmazódik, hólnap pedig már eltűnik, mint a hóhalmok a téli szélvész idején.

Szives tisztelettel kérem tehát azon elvtársakat, akik heti lap indítására gondoltak, hogy azokat, amiket elmondék, figyelembe venni méltóztassanak.

Ami engemet illet: most egyelőre csak anyit jelentek, hogy e folyó iratot, Isten segedelmével, a következő 1874-dik évben is fentartom és pedig az eddigi irányban és szellemben.

Azon négy év alatt, amelyre e folyóirat eddigi pályája terjed s melynek utolsó napjai is mahólnap letelnek, egészen r o h a m o s a n tolultak előnkbe több nagyfontosságú kérdések, mint pl. népiskoláink ügye, a katolikus autonomia s azzal együtt a felekezettek közötti tökéletes egyenlőség és jogviszonyosság kérdése, a protestáns egyesület, a konvent, a gymnaziumi törvényjavaslat stb. stb. Rohamosan kellett tehát nekem is dolgoznom. Nem a csendes és békés tanulmány, hanem a folytonos és zaklató harc korszakát éljük. Ez a fő oka, hogy én is, ha e folyóíratra s ebben megjelent dolgozataimra tekintek: több rendbeli hiányt látok azokban.

Iskoláink felekezeti jellemét és törvényes autonomiáját folyvást fentartandónak véltem és vélem, s e kérdésre vonatkozólag talán túl a renden is sok anyagot stb. öszvehordtam már. Ez ügyet tehát erősen prémálni, ezentul részemről szükségtelennek tartom; és pedig anyival inkább mert, amint igen nagy örömmel látom, a tiszántuli egyházkerület több tekintélyes férfiai, a gymnaziumokra nézve, a leghatározottabb hűséggel akarnak ragaszkodni törvényes autonomiánkhoz. Vajha így történt volna ez, a népiskolákra nézve is, nemcsak az 1869. augusztusi végzés megalkotásakor hanem azután is folyvást s ne kellett volna nekem, irodalmi téren csaknem egyedül harcolnom a rettenetes áramlattal szemben!

Különös nyomatékkal meg kell e pontnál jegyezmem, hogy midőn én iskoláink felekezeti jellemét és autonomiáját védelmeztem, abból egyáltalában nem következik, hogy mindazt, ami a felekezeti jellem köpenyege alatt s az autonomia sáncain belül

történt és történik, vakon helyesleném vagy épen magasztalnám. Óh épen nem! sőt mondhatom, hogy akár köteteket teleírhatnék megrovásokkal, kifogásokkal vádakkal és tervezgetésekkel. Én azonban az ilyen dolgokat nem annyira az irodalom nyilvános piacára viendőknek, mint inkább a zöld asztal mellett előadandóknak s elintézendőknek tartom.

A zöld asztal mellől azonban, én visszavonultam s csak igen ritkán jelenek meg annak közelében, amit ismét különös nyomatékkal csak azért vagyok kénytelen megjegyezni, hogy ne vélje azt senki, amit pedig sokan gondoltak s mind nyilván, mind előttem kifejeztek, mintha t. i. én ez általam szerkesztett folyóirattal együtt valami különös befolyással bírnék, vagy akarnék birni, a debreceni és tiszántuli ügyekre, amelyeknek intézői, épen úgy nem szorultak a Figyelmezőre, mint a hogy én soha nem szoktam senkihez tolni terveimmel s információmival.

Más részről pedig, ha e folyóiratban vannak hiányok, hibák, tévedések, aminthogy minden bizonynyal vannak is: azokért Debrecennek s a tiszántuli egyházkerületnek előljáróit vagy közönségét senki ne okolja, hanem egyedül engem s illető munkatársaimat.

Előre is gondolni lehet, hogy reám s e folyóiraatra nézve, a következő év napjai sem fognak „rózsalugasok illatos árnyában“ telni, hanem kellemetlen harcok tövises pályáján. Én ugyan, valamint eddig kerültem, úgy ezentul is, ameddig csak lehet, kerülni fogom a polémiát és sok ellenem intézett támadásokat mint eddig, úgy ezentul is felelet nélkül hagyni igyekszem; a tisztelt olvasókat s különösen lelkész társaimat azonban, nem a magam, hanem vallásunk és egyházunk közjava érdekében ünnepélyesen kérem, hogy ne legyenek pusztá tétlen nézői a harcnak, hanem mind magánosan, mind társas körökben szigoruan vizsgálják és vitassák meg a felmerülő és egymással küzdő nézeteket és irányzatokat, ne hagyjanak figyelem nélkül egyetlenegy, arra méltó gondolatot, eszmét és kifejezést sem. Addig is pl. mig én a magyar protestáns egyletre vonatkozó terjedelmes vizsgálataimat folytatni és befejezni fognám, ha ez ügy közöttük felmerül, járjanak komolyan végére annak, hogy vajjon ama „másik irányzat“ vezérférfiainak műveiből kivehető-e az, hogy van nekik határozott,

világos programjok; vajjon az evangyeliomi keresztyén egyház alapjait szolgáló pozitív tények és hitigazságok közül melyek azok, amelyeket ők megtartanak és vallanak? stb. stb.

Lelkünkben óhajtjuk mindnyájan, szegény magyar protestáns egyházunk számára az áldott békeséget s én is készvagyok bármi lehető áldozatot meghozni annak visszaállítása s megszilárdítása végett. De azt némán nem tűrhetjük, ha az egyház létalapjai, magában az egyház kebelében ostromoltatnak s kellően egyáltalában nem igazolt s Isten tudja hova vezető irányzatok és áramlatok számára egy egész nemzedék áldozatul vitetni céloztatik.

Végre szabad legyen felkérem, mind általában a tisztelt olvasókat, mind különösen a lelkésztársaim közötti elvbarátokat, hogy ezen folyóiratot, mind szellemi, mind anyagi tekintetben erélyesen támogatni méltóztassanak. Én pártfogásra zaklatni s panaszkodással terhelni sem egyeseket sem a közönséget nem akarom; de elvégre én is csak egy ember vagyok és sajnálom, ha mint szerkesztőnek és kiadónak, nekem is ezt kellene mondanom nem sokára: „Elég immár óh Uram!”

Szerkesztő.

II.

Igazgatói jelentés

a máramaros-szigeti helv. hitv. lyceum 187²/₃-dik évi állásáról.*)

Azok a napok, melyeknek emlékezetéhez van e most befejezett 187²/₃. iskolai év megnyiltának ideje kapcsolva, nem tartoznak az örvendetesek közé Tisztelt Gyülekezet.

Alig hogy egybesereglettünk, alig hogy megnyiltak a tudomány és nevelés szent hajlékának ajtajai: egy szomorú hang futotta végig e hazát, benne e mi vidékünket is, hogy a pusztító járvány kinyújtotta öldöklő fegyverét s kérlelhetlenül szedi áldozatait.

Jobb és balkezünk felől láttuk hullani, s hullani megszűnés

*) Őszintén sajnálom, hogy e kitünő jelentést, tőlem nem függött akadályok miatt, ily későn közölhetem. Szerk.

nélkül, polgártársainkat, és a vész oly mérvet öltött, hogy nem egyet kelle a rémület hatása alatt feloszlatni hazánk tanintézetei közül, siratván, gyászolván az egymástól elváló társak azokat, a kiket a halál angyala soraikból, tanárokat és tanítványokat, ki-ragadott.

E megye, e város sem maradt meglátogatatlanul, s százakra megy azoknak száma, akik szomorú tanubizonyosságai annak, hogy mint egykor Dávid király népe, az Urnak kezébe estünk.

— És e napok lefolyása alatt T Gy., az Isten minket szeretett. Ő, akinek akarata nélkül egy hajszál sem eshetik le fejünkről anélkül vitt által bennünket a megpróbáltatásnak e viszontagságain, hogy szemeinkből sorsunk felett csak egy könyvet is kellett volna ejtenünk. A tudományos nevelés célja, a szülék bizodalma s talán a hagyományos ragaszkodás is e tanintézethez többet egyesített az egy fedél alatt lakozó jogakademiában, közép tanodában s elemi iskolában ötödfélszáz ifjunál testvérek-ké, atyafiakká, hogy ami vezérletünk alatt készítettessenek a nagytársadalom leendő polgáraivá: és e nagy számból nem hiányzik egy sem. Örökdő szemekkel virasztott felettök a gondviselés szeme, hogy azon ajtókon, a melyeknek küszöbét a szorgalom szent verijték-csepjei hintették meg, át ne tehesse lábát az öldöklő angyal, mely ama végzetes éjszakán Egyiptomnak minden első szülöttét legyilkolta vala.

Az Isten nekünk kedvezett.

A remény, melyet benne vetettünk, meg nem csalatkozott, mint nem csalatkozott meg még soha sem. „Istennel észszel és akarrattal“ . . . . ez az a jelszó, a melynek vezérlete mellett fogtunk még eddig mindig a munkához: s az áldás nem is maradt el sem a vezetőktől, sem a vezérlettektől. . . . Hányszor állott már e tanoda a sir szélén? hányszor akarták nem kedvező kezek kiforgatni alapjából? hányszor vontá meg a kegyetlenség még a betevő falatot is szájától, lámpájától az olajat, hogy világá kialudjék: s még is mindanyiszor meghiusult az emberi erő, mert Isten, ész és felbuzdult akarrat mindig visszahívták azt az életre az enyészet országának küszöbéről, még pedig nem csak úgy, hogy éljen, hanem virágozzék, s munkálkodásának pálmája

annál jobban terjedjen és erősödjék, mentül több a teher, mely reá rakatott.

Én hiszem, szentül megvagyok győződve, Isten akarata az, hogy mi legyünk, elanyira, hogy ha nem volnánk, teremteni kellene, hogy legyünk; valamint hogy a helyzet, az idő exigentiája az, hogy virágzó is legyen ez intézet. És én felsőbb hatalom intézkedésének hiszem tulajdonítani, hogy mi védve legyünk mindentől, ami nekünk ártana, mint védve voltunk akkor s megtartatunk, a mikor az ártalom kezét reánk fölemelte.

E mi vidékünk nemcsak földében volt sovány, az volt az a régi koron át még embereiben is, s történeteink tanusítják, hogy a közadministrationnak minden felsőbb helyeire más földről kelle alkalmas egyéneket behozogatni. E helyzet akkor változott meg, mikor ezelőtt 350 évvel Szigetváros áldozatkészsége, a protestáns hitelvek elfogadásával, e tanodának létet adott, mégpedig oly dus eredménnyel, hogy ez intézet működése folytán a 17. század kezdetétől fogva nem ült többé idegen ember a megye székében, hanem a helyeket mind tanult és művelt megyefiak foglalták el, megnyitván ekképen sorát azon férfiaknak vallás és nemzeti-ség különbsége nélkül, akik méltóan és dicsőséggel állhatnak egy-sorban a haza legjobbjaival.

E megye művelődésének megindulása egykoru e mi tanodánk születésével, mely, mint kétségtelen valóság, vonul végig históriánkon, vonul végig e tanoda életén is. Tudniillik egy kiváló eszme, a missionak egy állandó törekvése jellemzi életének kiválóbb, fényesebb mozzanatait, mely abban áll, hogy míg egyfelől tudományos ismereteket juttat a keblébe fogadott növendéknek, másfelől nevelni is igyekezik, tudván, hogy a parlagon hagyott sziv talán még több kárt okoz a társadalomnak mint a tudomány hiánya, ha különben a sziv maga elromolva nincs.

Ez eszme volt most is, mint mindig, ami vezérsillagunk munkálkodásainkban. Nem dicsekszünk azzal s nem állítjuk, hogy ez igazságot mi testesítettük meg, mi vettük foganatba először, mi, a kikre van jelenleg bizva növendékeink vezetése. E nagy elvnek főalkalmazóját nagy elődünkben, a kiváló humanista Hari Péter-

ben, tiszteljük mi, aki korát megelőzően nemes elveket állítván fel e tanoda ifjai nevelésében, ez által oly határozottan ajánló jellemet adott iskolánknak, mely nemcsak az azon korbéli más tanodáktól különböztette meg humanismusa által előnyösen, hanem hirnevet is olyat szerzett neki általa, melynek mi utódai, csak nyomaiból ki ne lépünk, virágait szedhetjük folyvást azon tövissek nélkül, a melyekben még neki is, mint minden utörőnek, oly bő rész jutott. Mi e humán irányu nevelve-oktatást valljuk és követtük ez évben is azzal a határozott tudattal, a mire bennünket saját történelmünk tanított, hogy ha volt e tanoda beléletében egyszer-másszor hanyatlás, a mit nem tagadunk, ez iránynak szemelől tévesztése volt annak az oka, valamint másfelől a virágzás korszakai mindig ez elvek hű követésének voltak kétségbe nem vonható s örömmel eltöltő következtetései.

Egyet fogtok velem érteni, T. Gy., ha kimondom, hogy e feladatnak nem megoldása, hanem csak megközelítése is, nem könnyű. Testet és lelket fárasztó az; türelmet emésztő annyi száz meg száz vérmérséklet, mindenek felett pedig hiányos családi viszonyok, ferde nevelés mellett, melynek ma annyira bőviben vagyunk, mikor a gyermek nem gyermek már, hanem 10—12 évvel be van avatva magánál a szülői háznál a társadalmi életnek oly nyilvánulataiba is, sőt bele erősítve, amelyekre még csak ezután évekkkel kellene sort keríteni, és amelyek már most előlik a gyermeki kedélyvilág minden fogékonyságát az iránt, ami illik egyedül az ő korához.

Nem könnyű — mondám; de állítom azt is, hogy nem lehetetlen. Van egy kulcs, amelylyel a gyermek, az ifju lelkébe behatolhatni. Ez a bizalom. Ezt kell megszerzeni; s a feladat nyerve van. E bizalom az, mely a csudákat teszi mai nap; ez az a varázseszköz, mely a kövekből fiakat tud teremteni Ábrahámnak. A hol bizalom nincs tanár és tanítvány közt, hanem annak helyén a félelem, a titkolódzás dudvája veri fel a kedélynek különben talán jó és termékeny kertét: ott nincs semmi munkán áldás, nincs eredmény sem a tudomány, sem az erkölcsi nevelés terén; míg ha az a feltétel megvan, a haladás kimaradhatatlan.

E kölcsönös bizalomnak tulajdonítom én, T. Gy., hogy ifjaink tanulmányi előmenetelőket tekintve általában véve szép sikert mutattak fel a végbement szigorlatokon a lefolyt 2-dik félévről, alig tévén 5—6 százalékát az összes tanulóeregnek azok, akik további tanulmányozásra s új vizsgatételre utasítottak. Ugyis kell annak lennie. Ahol a tanítvány nyíltan mutatja fel hiányait, a melyekre nézve a tanártól utbaigazítást, tanítást vár: ott a tanár is tudja, hová irányozza kinél-kinél munkásságát: míg a titkolódzás mely többnek akarná magát mutatni, mint amennyi, képmutató csalárd emberré fejleszti a növendéket, aki darabig ellapanghat ugyan a homályban, de végre is ott és akkor fogja kárát vallani nem helyes eljárásának, a hol és amikor segíteni rajta már a legügyesebb orvos sem képes.

Erkölcseileg sem mondhatok megrovást ifjuságunkról, a nagy egészt tekintve. Hogy van és volt egy kettő, akiknek viselete nem ütötte meg mindenben és mindenkor a mértéket: miért ne mondanám ki? Az óvhatatlan; de hogy a gondos kezek sem hiányzottak a tévedőt az igaz utra visszavezetni: azt is állítanom kell. Bukni emberi sors, fölkelni javulva dicsőség. Épen arra valók voltunk mi, hogy mint a szerető apa, fogadjuk kebelünkre az eltévedt fiut, hogy, annak melegétől a szép és jó iránt hidegülő vagy alvó sziv megnyerje az élet melegét. S e megtérést, e javulást, a mint elvárom, ugy remélem is.

Közvetlenül a tanítási ügghöz tartozik, s így itt kell megemlékeznem megifjehodott jogakademiánk életének egy nevezetes mozzanatáról. Értem azon jognak használatát, hogy a körünkben végzett joghallgatók a birói vizsgálatot a szigeti állami vizsgálati küldöttség előtt tehessék le. Akademiánk a mult 187 1/2 év bevégeztekor élt először e joggal; s én, mint egyik tagja e küldöttségnek, örömmel teszek róla tanubizonyságot a nagy közönség előtt is, hogy növendékeink a legszebb sikerrel állottak meg a valóban szigoru birák előtt s oly elismerésében részesültek a bizottságnak, a minél nagyobbat kívánni is alig lehet, mindenestre pedig a megvizsgáltak oly első képet mutattak fel, a mely után a következők, érdemes, hogy törekedjenek. Ami hogy, ugyis legyen: szivemből kívánom.

Ily szép eredmény pedig csak a tanulmányozni méltó tárgyaknak önmunkásság által való feldolgozása után érhető el. Ezért van az, hogy tanárikarunk nem a szájnak és emlének gépies beszoktatásán igyekezett; hanem folyvást azon volt, hogy minden tanosztály növendékeit, kit-kit korához, képzettségi fokozatához képest, a maga körében öngondolkozásra, önmunkásságra szoktassa s e tanulmányozásra nekik módot és ösztönt is szolgáltatasson. Aki mindig csak járszalagon vezetetik, az sokáig, talán mindig félénk, bátortalan, önbizalmatlan lesz, ami épen oly hiány, sőt épen hiba, mint a tulbizakodottság, mely mig mérséklést követel, ama másik ösztönzésre, biztatásra vár. Ezt célozták azok a pályázatok is, melyekre az elmúlt évben, a megelőző évekhez hasonlóan, módot szolgáltatunk hozzájuk mért kérdések kitűzése által.

Első kérdés volt; Adassék elő a történelmi kutatók szerint a magyar nemzet eredete, ősi hazája onnan kiköltözése, honfoglalása és ennek következményei. Beküldetett 3 felelet, melyek közül a jutalmat, mint legjobb dolgot, a Mándi Bertalan 4. osztályu tanulóé nyerte. Így ezé lett a Vámosy Mihály nevét viselő 5 frt. díj.

Második kérdés volt: Irassék le kenyérmezei ütközet Négy pályázó közt nyertes Márkus Károly 5 o. frt.; nyeri a Nagy Sándor-féle 5 frtot. Dicsérettel emelte ki még a bíráló a Kereskényi Sándor és Jörös József dolgozataikat.

Harmadik volt a Balogh-költői verseny, melyen öt pályázó jelent meg az „Élőhalott“ című elégiával. Nyertes Steiger Antal 6. oszt. tanuló; kapja a kitűzött 6 db tallért. Dicséretet arattak Mándi Lajos és Varga Sándor.

Negyedszer. A „Hatvani Mária“ nevét viselő hölgy élet rajzra csak egy mű adatott be, s az meg is érdemi, a bíráló szerint, hogy neki a jutalom kiadassék. Szerzője Szilágyi Benjámin, 1-ső bölcsészeti osztályu tanuló.

A bölcsészeti osztályokban kitűzött 3 rendbeli pályá kérdés ezuttal felelet nélkül maradt.

Legszélesb tér az önmunkásságban való magok gyakorlása ifjainknak a Magyar irodalmi Önképző Társulat kebelében nyílt. Nem szándékom, hogy e nemes irányu és hangya

szorgalmu kis társulatról hosszasan szóljak; fogják ők azt tenni még ez ünnepély folyamában önmagok, midőn az 187²/₃. évi munkásságukat ismerttetendik: de azt mégis kötelezve érzem magamat kifejezni, hogy e kör, melynek vezérletére a tagok bizodalma ez évben M a k l á r i Miklós tanártársunkat hívta meg, az ő fáradatlan és jóakaratu tanácsadásai, utmutatásai nyomán teljesen megfelelt feladatának. Lebegjen is előttetek, ifju barátim, folyvást derék elődeitek képe. Az ő példáik után reátok is vár az a pálya-fény, melynek ők nemcsak szépségében gyönyörködnek, hanem hasznát is élvezik immár, egybekapcsolva a közbecsültetéssel. Kicsiny ugyan az a kör, melyben forogtak, eredménye munkásságtoknak nem hat tul az iskola keskeny falain: de avvagy van-e kisebb, mint az evangyeliom mustármagva, s mégis nem nőtt-e abból oly terepély lombos fa, melynek ágain azután száz meg száz madár található szállást magának? C s e n d e s k i s k ö r b e n n y i l i k a t a l e n t o m — mondá halhatatlan Kölcseynek, s a zajos világ nem ad majd rá időt, hogy ezt a fejlesztést eszközölhessétek. Ott már próbált inak kellenek s gyakorlottak, melyek a pályafutást kibírhassák. A neki nem edzett test hátul marad. Így van ez a lélekkel is. Azért csak előre, s az amerikai derék költővel szólván, *Excelsior!* legyen jelszavatok.

Társulati működésről lévén szó: kötelességemnek tartom megemliteni még azt a két egyletet, melyek nagyobb lendülettel ez évben fejtettek ki erősebb mozgalmat, s ahhoz képest, hogy még csak másod éve, mióta őket a társulási szellemmel kapcsolatos jótékony cél iránti lelkesedés létre hozta, már is tiszteletet s méltánylást érdemlőleg ismertették meg magokat ugy a közönség, mint az igazgatóság előtt.

Értem a Jogász segélyegyletet s a Tűzoltó társulatot. Az elsőnek élén Breznai Pál tanártársunk állott, mint igazgató, aki az elnökkel, Timár Pállal, mindent elkövetett, hogy az egylet részére töke-alapot teremtsen, alapot, melyhez egykor reménynyel fordulhassanak az akademia azon tagjai, a kiket a sors nem részesített oly szerencsés helyzetben, hogy tisztán saját anyagi erejükből futhassák meg tanulói pályájokat. Az alap még most csekély, alig egy pár év gyűjteléke; de ha minden év meghozza a ma-

ga fillér-adományait, mindenek felett pedig ha a lelkesedéssel párosult jótékonyági érzet nem maradand mögötte a mostaninak: úgy rövididőn áldásosan fog működni az azt igénybe venni kényserültek fölsegélésére.

A Tűzoltó társulatot e város jóvolta iránti érdekeltség hívta életre, s oly általános felkaroltatásával az eszmének, hogy ez évben 80 működő tag iratta be magát az egylet kebelébe. Az egylet, különösen annak buzgó igazgatója, K a r d o s Károly tanár társunk közbejárása folytán, szerencsés volt úgy a város, mint egyesek részéről buzgó támogatásban részesülni, úgy hogy most már tűzoltó készletein felül 228 frt tőkével is rendelkezik. Midőn ezt fölemlitem: nem mulaszthatom el az egyletet is továbbra is a t. közönség pártfogó figyelmébe ajánlani.

Ez volna, főbb mozzanatokban s főbb vonásokban képe e mi tanodánkknak. Igyekeztem a száraz adathalmazok helyett a szellemet mutatni fel, mely él, mely éltet és mozgat, hogy ne csak a váz legyen előttetek, hanem az élő szervezet a maga működésében. S mikor ezeket elmondtam: hálátlanságot követnék el, ha elfelejtkezném azokról megemlékezni, akik, mint jóltevő menyeyei szem, virasztottak felettünk: megnyiták jótétök bőségszaruját, hogy ott, ahol kell, segítsenek elérni a célt.

Első helyen kell megemlítenem a mármaros-ugocsai s szatmári ref. egyhármegyék azon 27 egyház községét, akik, ősi szokás szerint, ifjaink közül ünnepi követeket óhajtván magokhoz, hogy velök jótéteményöket közölhessék, ezuton s e célra e lefolyt évben 2445 frtot áldoztak. Isten áldja meg őket a nemes buzgalomkért. Amit a próféták fiaiért tettek, vissza fog az még térülni a házára és anyaszentegyházra dus kamattal egykoron.

Forró köszönettel említem fel a Magyar tud. Akademiát, mely könyvkiadványaiban folyton részesíti könyvtárunkat; Török Lajos urat, Kilián, Lampel és Heckenast pesti könyvárus urakat, akik ez évben is nevezetes adományoknak jutattak bennünket birtokába, úgy hogy ez évre immár a 13 ezer felé van könyveinknek száma.

Meleg köszönettel adózom azoknak is, akik ez évi jutalmazásainkhoz hasonló nemes szízzel járultak, V á r a d y Gáborné, V á-

rad y Lajosné urnőknek, Szaplonczay Sándornak s Várad y Gábor gondnokunknak. Ők azok, a kiket minden évben itt találunk ez oltárnál, áldozókat azon szent ügynek, a művelődés ügyének, amelynél szentebb, kétlem, hogy volna valami e világon.

Jóltevőink sorában hadd hintsek virágot egy sirra, mely ez év folyamában zárta keblébe egyikét ujabbkori legnagyobb alapítóinknak. Értem gróf Rhédey Jánost, aki 10 ezer forinttal tette magát emlékezetessé közöttünk s méltóvá arra, hogy nevét kegyelettel őrizzük ott, a hol a gróf Buttler János, P. Horváth Simon és Mária neveiket védi a feledékenység mohától a halhatatlanság geniusza. Isten adjon a hazának, a nevelés ügyének sok Rhédeyt; adjon, ó bár adna, főleg ez annyira végső vidéken és válságosnak mutakozó napokban, a mikor a jövő kezd ismét kétes színben látszani előttünk, s a mikor csak nagy áldozatok árán leszünk, lesznek s lehetnek velünk együtt sokan, megtartandók.

És most elvégezvén, a mik ez órának teendői voltak, leszálok e helyről. De mielőtt ezt tenném: köszönetet mondok a tanári karnak, mely ez évi feladatának oly hiven megfelelt; köszönetet küligazgatóságunknak, mely bennünket évi munkálkodásunkban folyvást istápol. A kettőnek különösen összeműködése nélkül az eredmény nem lett volna az és olyan, mint a minőnek azt most szemléljük.

És mikor így dolgainknak végére jutottunk: fogadjátok szives „Isten hozzátok“ kívánatomat mindnyájan, akiket ez óra egybehozott, akiket ez év lefolyt egész ideje egy családdá egybefűzött volt, t. közönség, tantársaim, növendékeink! Isten hozzátok a majdan elkövetkezendő viszontlátásig. Ha van valami szomorító az ily bucsuban, azt az a remény, hogy találkozni fogunk még, enyhíti, könnyíti.

De van egy rész köztetek, a kikkel, mint ilyenekkel, nem lesz többé viszontlátás, nem többé atyai, baráti kézszerítés. Ti vagytok azok ma már csak volt polgárai a 3-ad évi jogpályának. Ti hozzátok, végkép távozókhoz, külön van egy pár szavam.

Kiléptek e tanoda falai közül s a polgári realis életnek lesztek munkásaivá, tényezőivé. Kalauz nem lesz többé oldalatoknál;

inkább ti fogjátok e tisztet teljesíteni mások mellett a közügy s embertársaitok érdekében.

Ez édes anya, e tanoda, ez annyi bajt-but látott nevelő tanoda remélheti-e tőletek azt, hogy munkásságtok, gondjaitok körébe ezt is befoglaljátok? Engedjétek várnom, hogy ez nem lesz máskép.

Ti végig tanulmányoztátok ami történeteink lapjait is, s így tudjátok, hogy protestáns anyaszentegyházunk s protestáns tanodáink még mindég azon „fogadott,” hogy ne mondjam „mostoha“ gyermekei közé tartoznak ez ő vérökkel is áztatott földü hazának, a melyeknek csak a legutólsó szükség idején nyujtotta „eddig“ az, a kegyelemnek morzsáit.

Ti reátok, az utó-nemzedékre vár az a tiszt, tenni, hogy az ne legyen ugy ezutánra is; és ha a törekvés nem sikerülne, rátok a nemes kötelesség, hogy nyomdokaikba lépjétek azon nagy nevü ősöknek, akik e tanodát megalkották, megtartották és nekünk, mint szent örökséget, hagyták át.

Ha nem versenyezhetünk is bőségben, kegyeltetésben a többi testvér-intézetekkel: de van egy szent birtokunk, a küzdésnek, a szenvedéseknek szent emlékezete. Ebből meritettünk mi koronként erőt; ebből kell nektek is azt meríteni, hogy bár kevesen és kevés erővel, törekedjünk versenyezni másokkal az után, a mi nagy, ami szép, ami dicső.

Reménytelve nézek is rátok és társaitokra. Az anyatej édes-ségére intelk, kérlek, ne engedjétek, hogy a maradék bennetek is keresse egykor a példákat az elfelejtkező hálátlanságra.

A római ifjuság felhivatván a consul által, hogy ha az öregek egykor kidülnek, kikben találandja a haza, a közügy, támaszait, így felelt: **Mi bennünk!**

Mondjátok ti is ezt.

Én bizom, hogy nem csak mondjátok, hanem teszitek is.

Igy áld meg az Isten, aki, a miképen eddig velünk volt, akképen legyen velünk ezután is mind végiglen.

Isten veletek! Isten velünk, mindnyájunkkal, most és minden időben.

Szilágyi István,

igazgató tanár.

III.

Egypár szó a theologiai tanulmánykedv hanyatlása felett.

Aki jelenleg csak legkevésbé is figyelemmel kíséri az egyetemi statisztikai adatokat, az nagyon könnyen meggyőződhetik a felől, hogy napjainkban a theologusok száma napról-napra kevesedik, és hogy a segédlelkészi hiány mind inkább inkább érezhetőbbé lesz.*)

Hogy miben rejthetik ennek oka, afelől nagyon különbözőleg gondolkoznak; anyi azonban bizonyos, hogy ez esemény az egyházban, megérdemel egy kis fáradságot, hogy felőle komolyabban is gondolkozzunk. — De ha a dolgot egy kissé elfogulatlanul mérlegelni fogjuk, anyi világos tény, hogy az árnyékoldal mellett talán fogunk oly fényoldalt is találni, amely bennünket némileg vigasztalhat és felvidámíthat. — És e felvidító és vigasztaló oldal lehetetlen meg nem említenünk. — Avagy ki fogja tagadni, hogy az előbbeni időkben egy nagy sokaság, minden legkisebb belső meggyőződés nélkül ment a theologiai pályára?

Általánosan elismert tény, hogy aki valamely kézi mesterséghez testileg gyenge, vagy pedig valamely üzlet kezdeményezéséhez nem kellő anyagi viszonyok közt volt, és mégis tanulnia kellett — a legtöbb esetben a theológiához, mint legbiztosabb kenyérpályához fordult. — Ez a studium volt aránylag a legolcsóbb. — Ott voltak a különféle beneficiumok, stipendiumok sat. egy biztos papi állomás, — a mely után pedig sokszor évekig kellett várakozni

*) E hiánynak magam is szemtanuja valék a tavaszi vizsga alkalmával Debrecenben. — Két tekintélyesebb egyházba szükségeltetett volna segédlelkész, s többszöri felszólítás után sem akadt senki ki ez állomásokat elfogadta volna. — Ugyan csak a napokban olvasám egyik Lipcsében megjelenő theologiai folyó iratban Dr. Erdman szász orsz. superint. felhívását a végett, hogy ha minél több ifjak vállalkoznának segédlelkészi állomás elfogadására, még ha szinte kandidatikumi vizgát nem tettek is, mert mint írta: „a munkamező Istennek hála nagy, de a munkások fájdalom! nagyon kevesek.“

Fordító.

— mindezek nagy mértékben csalogatták ifjainkat a theológiához, mint szakpályához; legtöbbször pedig utolsó szükség esetében mindég akadt vagy egy professori vagy pedig egy tanítói állomás, mint asyllum, aminek pedig sokszor káros következményei lettek az iskolára nézve. — Hogy ez sok tekintetben nem a legnagyobb nyereség volt a theológiára nézve, ki fogja azt tagadhatni? Ez esetben tehát csakis üdvözölhetjük azt, hogy az újabb időben az ipar az ő sokféle elágazásaival a tanuló ifjuságot mind inkább inkább nagyobb számmal vonza a maga körébe, mint a sok tekintetben nagy fáradsággal járó s a mellett nem is a legkényelmesebb állást nyújtó theologia. — Én ezt részemről mindig vigasztalásnak tartom, hogy ha a panasz még hangosabb lesz is, a theologusok számának fogyatkozása felett. — Azonban ez még csak egyik oldala a jelenetnek. Van ennek még egy másik oldala is, a melyet mint fényoldalt, még kevésbé titkolhatunk el. — Ha mi különösen a 20 as és 30-as évekre egy futó pillanatot vetünk, tüstént látni fogjuk, hogy a theologia tanulmányozásához sokan fordultak olyanok is, akik kellő anyagi viszonyokkal rendelkeztek más élet pálya kezdhetéséhez is, és pedig határozottan állithatjuk, hogy mindez a legmélyebb benső meggyőződésből történt. — Soha inkább, mint épen ezen korszakban találjuk azt, hogy az ugynevezett jobb állásban levők a theologiai studiumok tanulmányozására egész lelki erővel adták magokat. — Igen, ifju férfiak, akik pedig anyagilag tökéletesen biztosítva voltak, sergestől — csupa belső — meggyőződéstől ösztönöztetve, iratták be magokat a theologiai tudományok hallgatására. — S most kérdezzük: ugy van-e ez jelenleg is, mint azon időkben volt? Vagy talán azon nemesebb motivumok, melyek akkor ifjainkat a theológiához vonzották, kihalásnak indultak? És ez az, amely mindenesetre gondolkozást érdemel. — Miért — kérdezzük mi — fogyatkozott a kedv a theologia tanulmányozásához azoknál is, akik pedig sokkal magasabb szempontból tekintik azt, mint kereseti eszközt? Miért áll a szentek szente, a mely egykor oly lelkesült tisztelőket számlált kebelében, most csak nem elhagyatva özvegyi gyászában? A feletet nem kell messze keresnünk, az sok tekintetben nagyon is közelfekszik. — Azon idő, amely egy Herder, De-Wette, Neander, Schleiermacher és több

más kitünő theologok után, egy rideg téllé változott át. — Azon idő volt a prot. theológiának virágzási ideje, azon idő volt ez, amelyben a szigoruan theologiai mellett, a philosophiai philologiai és historiai studiumok is, és pedig szoros összeköttetésben a theológiával, a leggondosabb kezekkel ápolattak.

Majd ismét sokan a theologiai tanulmánykedv hanyatlását, a mind inkább inkább szélesbedő vallásos indifferentismusban keresték, és mindenesetre joggal is. Csak hogy ezen ok még magában véve meg nem állhat. — Hiszen nem épen korunkban mutatkozik-e a legnagyobb vallásos érdekeltség a vallásos specifikus keresztyén életért, a külső és belső missioért, míg in specie a theológiáért, a theológiáért mint tudományért világos, hogy ez érdekeltség távolról sem oly nagy mértékben mutatkozik? — És miért van az — kérdezzük mi tovább — hogy a theologia mellett a philosophia is annyira hanyatlásnak indult a mai világ kegyében? Nem lehet-e itt sokkal inkább más nemű különbségre következtetni? Nem lehet-e következtetni közönyösségre minden vallásos és keresztyéni, mint általában véve minden ideális tartalmu életjavak irányában? valóban nem minden alapnélkül mutatnak itt azon anyagias irányra, amely korunkban oly fontos szerepet játszik. — Egyáltalában nem lehet csudálkoznunk tehát, ha az ugynevezett „exact tudományok“ a melyek épen ez iránynak szolgálnak, mostanában mindenki előtt oly nagy kedvezésben állanak, még azoknál is, akik pedig magasabb képzettségre törekeshnek. — Távol legyen tőlünk, hogy mi az exact tudományokra féltékenyek volnánk, vagy idealistikus egyoldalúsággal azon lépéseket, melyeket az a tudomány terén előre tesz, kétségbe vonnók. — Mi épen nem akarjuk ennek tudományos becsét elvitatni. Mi valóban örülünk e lépéseknek, ha azok valódiak és kipróbáltak. Vagy talán okunk volna e gyakorlati irány előtt kislelküleg kétségbe esni? Óh épen nem! Mi nem akarunk panaszkodni, hogy az által az egyház ereje semmivé lesz, sőt megeshetik, hogy épen ezek fognak annak teljes diadalt szerezni. — Mi szembe szállhatunk bátran e viharokkal akármely oldalról s akármely irányban fenyegeessenek is azok bennünket; ne igyekezzünk azokat elfojtani, engedjünk azoknak szabad folyást, hi-

szen mint a „predikátor“ mondá „mindennek meg van a maga ideje,“ mint egyházakat, úgy vasutakat is építeni.

Nem állítjuk mi tehát, hogy egyedül, a vallásbeli közönyösség volna csupán vétkes a theologiai tudománykedv hanyatlásáért, hanem annyi bizonyos, hogy e közönyösséget sokszor azoknál találjuk, akik pedig vezetőiül lennének hivatva az egyháznak. — Annál siralmasabb aztán az állapot, ha ez indifferentismust épen magoknál némely theologiai tanároknál kell észre vennünk. — Csoda-e aztán ily esetben, hogy azon ifjak, akik idealistikus reménnyel a theológiára jönek, s a tudományos felvilágosultságot attól várják, a melyet ők belsejökben szentséges kezekkel ápoltatva a szülei háztól magokkal elhoztak, majd egyik majd másik oldalról találják magokat vissza taszítva s majd a lélek majd pedig a szív vagy pedig gyakran mindkettő együtt a szükséges kielégítettést tökéletesen nélkülözni kénytelen. S mit tesz aztán ily esetben az ifju? vagy vissza huzódik, ha van még reá elég ideje — a theológiától s válszt magának más életpályát, vagy pedig megmarad ugyan a pályán, de elfásult kebelvel siralmas jövőjének eleibe nézve.

Hogy valyon a theológiának, mint tudománynak pusztán negativumokban kell-e állani, s győzedelmét egyedül abban keresni, hogy az egyházban élő közhitet végkép megsemmisíteni törekedjék? E kérdésre határozottan nemmel felelhetünk. — Igaz, hogy a szabad vizsgálódást elfojtani lelketlenség volna. De nem is akarjuk mi ezt. Csak hogy tekintetbe kell venni, hogy amit a hívő egyház már évszázadokon keresztül oly szentséges kezekkel hiven ápolt, s amely mellett nagyobbnál nagyobb szellemek élő tanubizonyságul léptek fel, — igenis! ezt, az egyház kebeléből végkép kioltani a legnagyobb lelketlenség volna. — Tudjuk mi azt jól, hogy a tudomány napról napra hatalmasabb lépéseket tesz előre a szabad vizsgálódás tere s e tekintetben a theologia sem korlátozhatja el magát. — Csak hogy gyakran megtörténik napjainkban, hogy e vizsgálódások oly végletekre vetemednek, melyek előtt aztán, egy vallásaért és egyházaért iga-

zán lelkesülni tudó theologus nem maradhat halgata g.

A mai kor némely theologusai, a régiekre, kik pedig épen a theologia virágzása ideje alatt éltek, csakugy félválról szánakozva tekintenek, mint akiknek nem volt elég bátorságuk szembe szállani az egyház közhitével. — És ez a lélek és hitölő irány napjainkban, ugy az egyházban, mint az iskolákban mindég hatalmasabban kezd mutatkozni. Az is igaz, hogy korunkban is vannak igazi tiszta keblü s az egyház közhitéért lelkesülni tudó theologok. Is-tennek hála! ma is akadnak Sionnak örei, akik ily pusztá specu-latióktól távol igyekeznek egyházunkat tartani. Nem is annyira a jelen aggaszt minket, mint inkább a j ö v ő. — És még itt meg kell jegyeznünk, hogy itt körülbelöl nem hívő és hitetlen, tudomá-nyos és tudománynélküli theologok állnak szemközt egymással, ha-nem ami szomorítóbb, épen magok közt a hívő theologusok közt, akik pedig mint írók és tudósok a tudománynak első rangu ékes-ségei, ezek közt uralkodik a legnagyobb egyenatlenség, amely gyakran a legszenvedélyesebb s legkeserűbb polemiákba bonyolo-dik. — Sokszor nem is anyira a hitnek alap principiumai, hanem kisebb kérdések azok, melyek őket elkeseredett ellenfelekké tes-zik, és gyakran megtörténik, hogy így erejüket kimerítvén, ez csak is a theologia ártalmára történik. — S ime a theologiának e ké-pét kell most már szemlélni az életerős ifju kedélynek, amely pe-dig meglehet, hogy a legnagyobb hajlandósággal viseltetik a the-ologia irányában! Mit? Valyon nem gyávaság volna-e? nem kis-lelkűség volna-e ez? amely ifjainkat egy nemes harc elől vissza-tartani képes volna. — Hisz a tapasztalás évezredekén át bebi-zonyítá, hogy háboru idejében sokkal erősebben nyomultak a hadi pályához, mint különben máskor a béke idejében. — Ily harcot élt át az egyház is a régibb időkben, különösen pedig a 20-as években. Akkor talán még nagyobb s szigorubb küzdelemnek néz-hetett eleibe azon ifju, ki magát a theologiai pályára szánta el. Csak hogy harc és harc közt nagy a különbség, s e különbség az egyház akkori és jelenlegi élete közt óriási mértékben mutatkozik. Ott az egyház a hitet a tudattal szépen egyesítvén, utóljára is győ-zelemmel emelte fel fejét. Erősebb kritikát kellett akkor kiállani

az egyháznak, mint jelenleg, de kritika elvégre is az egyház győzedelmével zárult be. Akkor is érdeklődtek a művészetért, tudtak lelkesülni egy Göthéért, Schakespearért, Glückért és Mozartért; a nélkül azonban, hogy e lelkesültség a keresztyén kultus rovására történt volna. — De most már minden másként lett. — Egy kiméretlen Strausnak eszélytelen fellépése ólta, a kritika utálatos tért foglalt el az egyházi élet terén. — Ime hova lettek a régiebb idők, a midőn még a keresztyénség szellemét oly valódiilag fogták fel, mint p. o. egy Herder és sok mások? És most? most szellemről szó sem lehet a kritika terén, amely magát céltalan üres speculatiókba bonyolította.

A jövő tehát az, amely bennünket jelenleg aggaszthat. Csak hogy összetett kezekkel kell-e ezt elnézni az egyháznak! Nem kell-e sokkal inkább minden lehető eszközt megragadni, hogy a theologiai tudományok iránti kedvet ismét felvirágoztathassuk? De melyek azon eszközök? És ez a kérdések kérdése. — A külső felvidításokkal, stipendiumokkal, alumniumokkal sat. még nincs mindennek elég téve; lehet mindenesetre ezzel is segíteni, de ezek sok esetben csak mellékes dolgok. — Az egyedüli gyógyszerköz magában az egyházban fekszik. Ha egyszer sikerülne a sympathiát a theológiáért ismét feléleszteni, s a fenyegető mélységet a közt, amit az időnek képzettsége és a léleknek örök üdve követel, békés uton kiegyenliteni, és pedig egy nemes, Istentől akart és Istentől megáldott módon: aztán nem fogna a hiány a theológiánál sem oly nagy mértékben, mint jelenleg, mutatkozni s a tanulmány kedv is mindig forróbb és nagyobb fogna lenni. Akkor aztán minden de minden materialistikus irányzat, és minden ipar törekvés mellett is, ha szinte az a legmagasabb fokig műveltetnék is, még is valóban érezhető fogna az lenni: „mit használ valakinek ha az egész világot megnyerné is, ha az az ő lelkének ártalmára történik. És ami legfőbb: igyekezzék az egyház theologiai tanintézeteit valódi theologiai szellemű tanárokkal ellátni, nem pedig félképzett vagy pedig nagyon is moderizálni szerető theologokkal akik a tudományt csak kenyérkereseti ágnek tekintik,

vagy pedig sok tekintetben asyllumnak, nem akadván valami zsiros papi állomás.

Ezek azok, amikre ha az egyház nem ügyel, theologiai iskolái romba dőlével, maga is mindenesetre az örvénybe merül és vész el. — Ugyan lehet-e csudálkozni, ha a theologus ifju egy oly tanárt hallgat, aki például tudományát évről évre, még pedig nagy lelki gyötrellemmel csak mint egy robotból morzsolja le, alig várva sokszor az óra végét, hogy e kellemetlen foglalkozástól megszabadulhasson, lehet-e — kérdem — csudálkozni, ha aztán a theologus ifju nem tud a theologiaért mint tudományért lelkesülni? Mi ugyan nem kételkedünk, hogy ma is vannak elég, tanszakukért igazán lelkesülni tudó tanárok. Vannak derék őrei Sionnak, akik azt a részben támogatják s ha vihar jó, megvédeni törekednek. Jól esik hinnünk, hogy talán a jövő sem lesz olyan rossz, mint azt a jelenlegi egyházi viszonyokból következtetni lehetne. Jól esik hinnünk, hogy azon egyesek, akik legtöbb esetben nem meggyőződésből, hanem sokszor viszketegségből igyekeznek zavarokat támasztani az egyház kebelében, mindezek az idők folyamában lassanként elenyésznek. Adja Isten hogy ugy legyen!!

(H a g e n b a c h után németből.)

Márk Ferencz,

T Á R C A.

Sinay Miklós sajátkezű naptári jegyzetei. 1759—1803.

(Vége.)

Die 27. Septembr. Ma irtam Sinay Sándor hadnagy fiának levelet Pozsonyvármegyének Mihályfa nevü Helységébe, a hol vagyon ideig való quártélyban.

1797. Die 28. Septembr. Arnobius nevü keresztyén Auctort, a-d-versus gentes olvasni adtam Tisztelendő Keszthelyi Péter Rector Urnak, erga remissionem brevi dierum fiendam.

Die 16. Novembr. Méltóságos Denis Mihály Urnak, a császári bécsi Bibliotheca őrzőjének válaszólvó levelét ma vettem.

Die 18. Novembr. Doctor Veszprémi István Urnak olvasni oda adtam Formulam Concordiae, a lutheránusok symbolicus könyvét.

Die 30. Novembr. Sina i Sándor Al-hadnagy fiunk visszajött az insurgensek osztályával együtt Posony- és Komárom vármegyéből, a hol voltak ideig való quártélyba és K. Marjából vevénk legközelebbi levelét.

J e g y z e t. Az 1798. 1799. és 1800. évi naptárak nincsenek meg.

1801. Annales rerum Transilvanicarum Ecclesiastici inde a Reformatione Religionis videlicet Anno 1520. gestarum collecti per Davidem Hermannum Mediensem. Anno 1655.

NB. Exstant in Collectaneis M. S. S. Daniele Cornidesianis.

1801. Die 23. Martii. A D. Erdősnek a Szalárdi Historiája leírása fejébe ma is adtam 10 azaz tíz garast. A többihez hozzá kell tudni.

Die 31. Martii. Ma 11 órakor mentem le a fehérló Vendégfogadóba, köszönteni a leérkezett Gróf Wartensleben Ferdinánd Fő strása Mester Urat eő Nagyságát a Blanckenstein Regementjéből. Akkor egyszersmind lefizettem azon 30 azaz harmincz Rh. forintokat, melyeket felkért vala fiam Sina i Márton oda fel a Regementnél eő Nagyságától egyszersmind instáltam is promovealtatásáért fellyebb való tisztségekre.

1801. Die 27. Aprilis. Tiszt. Professor Kotsi István Uram Budára vejendő utamra charitativum subsidiumot adott 3 Rh. Flor.

Die 20. Maii. Budára a Fels. Helytartó K. Tanács előtt levő Processusom sürgetésére kiindulok reggeli 8 óra előtt, Fiammal Miklóssal a magam lovain.

Die 23. Maii. Pestre beértem délelőtt és szállottam a Kőrösi házhoz.

Die 26. Maii. Megkerestem ügyömben Vicze-Praeses Szentiványi Ferencz eő Excellentiáját. Igérte, hogy szól Gróf Eszterházy Referens ural.

Die 27. Maii. Szólottam Almási Pál eő Excellentiájával is, igérte szolgálatját.

Die 30. Maii. Ma lehettem szembe legelőször Méltóságos Gróf Eszterházy József Referens Ural, minck utánna háromszor kerestem volna meg, Christien Stadtba a Báró Sándor ur házába, de vagy otthon nem vólt, vagy be nem bocsátott maga eleiben. Nehéz kiesmerni, mikor szól serio és mikor szól játszva. Igen szeret discurrálni és ellenkező értelemben lenni velem. De ezt talán azért cselekszi, hogy próbálgat engemet. Ekkor azt igérte, hogy a jövő Juniusból ki nem megyen ügyöm referáltatása.

NB. Vóltam a következő napokban Mandits, Mitterpacher és Lakits nevü Pap Uraknál, és ez az utolsó különös affectióval láttatott lenni erántam. Vóltam Darvas Ferencz Consiliárius Urnál is, de — — Gróf Eszterházihoz utasított.

1801. Die 6. Junii. Nagy vásár következőn be, eljöttem a Körösi háztól az Ujvárosra, abba az udvarba, melyben lakik Tiszt. Báthori Gábor Praedicator Ur, a Sátor János Uram béres házába. Onnan másfél héttel által mentem Tiszt. Báthori Gábor Uram szállására egy különös szobátskába s ott laktam azután, míg Pesten voltam.

1801. Die 17. Junii. E máj Consiliumban adódott negative a Debreczenből ellenem felküldött praetendált Superintendentia Instantiájára hogy a juris Professor számára kibérelt ház taxáját én fizessem.

Die 24. Junii. Tek. Pétsi Imre Fő Curator Ur felérkezvén ide, sokat discourált Tek. Szilasi Consiliarius Urral a felől, hogy oda le nem vehette rá az amicara az Urakat és a Papokat „haszontalan beszéltem — ugymond — azoknak a vasfejű embereknek.“

Die 26. Junii. Tek. Pétsi Imre Fő Curator Ur Mélt. Gróf Eszterházi József Referens Urral ügyomben szemben lévén, azt a választ vette, hogy ha semmi egyéb nem volna is, csak azért, hogy annyi esztendőig volt Sinai hivatalba, kelletett volna neki fizetést rendelni hólta napjáig. Mely válasz azt okozta, hogy szomorúsággal indult ki a következő nap innen Pestről Debreczen v. Biharvármegye felé való útjára. A mint ezeket jó helyűn megértettem.

1801. Die 28 és 29. Junii. Dolgoztam azon, hogy mitsodás informatiot adjak a Fő Dicasteriumok tagjainak a Superintendentia sententiája ellen.

Die 3. Julii. Sürgetése végett ügyöm megítéltetésének Budán megkerestem Eő Excellentiáját Szentiványi Ferencz Urat, de megtudtam, hogy elment Nógrádvármegyébe s 7 hét mulva jön vissza. Onnan mentem eő Excellentiájához Almási Pál urhoz, a ki is izent töllem Referens Gróf Eszterházi József Eő Nagyságának, hogy ha készen léssen a Relatióval, izenje meg hozzá, a jövő hét szombatjára Extra ordinarium Consiliumot fog convocálni annak elvégzésére. De azt felelte Gróf Eszterházi, hogy semmi módon el nem készitheti a Relatióját elébb két hétnél, akkor igéri, hogy a harmadik hét szombatjára megteszi a relatiót; az én informatiomat pedig meghallgatja a jövő hét szombatjára.

1801. Die 10. Julii. Gróf Rádai Gedeon eő Excellentiája egyik koronaörző megholt reggeli 4 órakor vizi betegségben.

Die 11. Julii. Informatiora elmentem Gróf Eszterházihoz kétszer, de nem találtam szállásán: nem állotta meg szavát!

Die 13. Julii. Szembe levén Referens Gróf Eszterházi József eő Nagyságával, biztatott, hogy 18-dik Juliusra referálja a Processust; azért jelentette, hogy előtte való napon azaz 17-dik Julii jelenjek meg nála informatióra.

Die 17 és 18 Julii. Semmi sem tölt sem egyik sem másik igéreté-

ből a Referens Urnak. Azomban privatim járta a fővebb méltóságokat és előre úgy informálta azokat arról, hogy miket fog kihagyni a Processus-ról való relatiójából, s mik fognak abba bemenni. Igy d. 17. Julii Báró Mednyánszkinál voltam, mikor oda supervenialt. Kitapasztaltam Báró Podmanitzki és Consiliarius Tárodi beszédeiből, hogy ott is volt.

1801. Die 25. Julii. Nem lett semmi a relatióból, azért az nap kiementem Tiszt. Báthori Gábor Urammal Pétzelre.

Die 26. Julii tartatott a halotti solemnitas Főméltóságu Rádai Gedeon eő Excellentiája felett. Predicállottak Tiszt. Tormási János és Tiszt. Báthori Gábor Uramikék.

Die 1-ma Augusti. Extra ordinarium Consilium tartatván ügyömben, az decidáltatott, opinióját kiadván a Felsőg. Consilium a Superintendentia sententiája articulusira. Ez fel fog küldtetni ő Felsőge eleibe két vagy három hetek alatt.

Ugyanaz nap estve voltam Tek. Doctor Szombathi József Urnál, a ki charitativum subsidiumot adott 50 Rh. For.

1801. Die 4-a Aug. Indulok ki Pestről Bécs felé, per Komárom.

6-dik Augusti érkeztem bé Komáromban s szállottam Tiszt. Senior Mindszenti Sámuel Uramhoz, a ki nagy szivességgel látott tovább egy hétnél. Ez alatt az idő alatt látásomra jöttek s vélem társalkodtak Tiszt. Farkas János második Predikátor Ur, és Katona Mihály az ott levő gymnasium Professora és charitativum subsidiumot költséges utamra minden kérésem nélkül önként öt-öt forintos bankó czedulába ajánlottak. Ugyanekkor meglátogattak Cseppán István Ur a Forminder, hajdan deákságomba tanuló társam, Thali Zsigmond és János Vármegye tisztjei s néha napján tanítványim, s Nagy Sámuel medicinae Doctor s mások.

Sőt hozzám bé jött Átsról Tiszt. Tóth Pál Generalis Notarius Uram, és hozott hozzám charitativum subsidiumot többet 50 forintos bankó czedulánál. — Ugyan ez alatt az idő alatt hivattatván ebédre, rándultunk ki Tiszt. Mindszenti Sámuel Urammal együtt Szőnyre, Tiszt. Szabó János senior Uramhoz, a ki elsőbb tanítványim közül való volt a Collegiumba. Ez sokat panaszkodott: mennyire elvagnak nyomattatva mind a seniorok, mind az egész egyházi rend azon a részen is; és a Vindiciákat, melyeket irtam, köszönte s kinyomtatások felől is gondolkodott s a többek közt azt mondotta róllam, hogy a mi martyrunk kegyelmed Tiszt. Uram. Azután megérttettem, hogy az őszí visitálásába nagy indulattal ajánlotta utazásom felsegélytetést a Predicatoroknak.

1801. 14-dik napján Augustusnak kiindultam Komáromból a

Tiszt. Mindszenti Uram kotsiján, (a ki tiz forintos bankó czédulát is adott).

1801. Die 28. Octobris. Vóltam a Felségés Király előtt audientián, a mikor Instantiámat is, melyet gondosan, három hét alatt elkészítettem, beadtam eő Felségének: mitsoda szavai vóltak akkor eő Felségének hozzá, megírtam a különös Diariumomban.

Die 31. Octobr. A bé adott instantiámat eő Felsége signalva kiküldötte Gróf Pálfi Fő Cancellarius eő Excellentiájához, a ki azt relatióra kiadta Báró Püchler Urnak eő Nagyságának.

Die 6-ta Novembr. Ma referált a Fels. Cancellaria előtt ügyömben Báró Püchler Ur eő Nagysága. A mikor határozást is tett ügyömben ugyanazon Cancellária. De ez a határozás opinio végett az Instantiával együtt leküldödött Budára, azért nem tudta megmondani Fő Cancellarius Gróf Pálffy eő Excellentiája, hogy miben marad a dolog, és hogy valami változás nem eshetik benne? Ez meg is lett.

1801. Die 10-ma Novembris adám a keziben az Angliai Residens Secretariusának a Vilhelm Móríc z nevü, tudva levő Societas Secretariusának szólló levelet, hogy küldje el Londonba a Residens által küldendő Courirtól.

Die 11-ma Nov. Báró Püchler Ur az egész causa re atiójáról jó sententiát adand.

Die 12-dik Novembris indultam ki Bétsből Landkotsin, 13 forintba alkudván meg vele oly formán, hogy magamat ugyan Györig, bagasiamat pedig fiammal Miklóssal együtt Pestig vigyen. De ebbe rútúl megcsalt engem a kotsis, mert Györött a bagásiamat lehányta s azt mondotta: nem viszi továbbig; nem vólt mit tennem hirtelen, 9 egész Rh. forintokkal meg kellett tóldanom az elébbeni alkut.

1801. Die 14. Novembris magam elváltam a kotsitól Átsnál s bémentem Tóth Pápai Uramhoz.

15-dikén estve által mentem Komáromba Tiszt. Mindszenti Sámuel Urhoz.

18-dik Novembris. Komáromi fogadott kocsin beértem Pestre délutánra, s szállottam Tiszt. Báthori Gábor Urhoz.

20-dik Novembris. Budára felmentem, hogy sürgessem Gróf Eszterházi József, ezen kívül Szentiványi Ferencz és Almási Pál méltóságok előtt, a Bétsből beküldetett Instantiámra való választ vagy opiniot.

25-dik Nov. A felsőbb napokban a successionalis Processus dolgába Advocatus Tóth Pápai Sámuel Urral conferáltam; ma pedig mind a ketten Mélt. Atzél István Itélő mester urral szólottunk külön külön és meginstáltuk, hogy az Actoratus stabiliáltatása kérdésbe referáljon Megigérte.

1801. Die 26. Novembris. Ma irok levelet a Feleségemnek Debreczenbe, hogy küldje fel a kotsimat utánna 8-dik vagy 9-dik Deczember napjára, az alatt a fejemen levő holt tetemet kimetszetem, quod Deus bene vertat!

Die 28. Novembr. Ismét irtam Debreczenbe, hogy a kotsi jöjjön fel későbbre, um. 11 vagy 12-ik napjára Deczembernek. Oka e vólt, hogy a leendő metszés által ejtett seb az alatt begyógyulhasson. De ez az operatio elmúlt a Szombathi Doctorok tanásából: mert a seb ilyen hideg nedves téli időben egy s két hét alatt be nem gyógyult vólna, s onnan az uton rossz következhett vólna reám.

Die 1-ma Decembris Szombathi Doctorok adtak második izbe 25 Flor. Bankót.

Die 6-dik Decembris. Miklós nevemnapján három örvendetes hir ütötte fülömet és több érzékenységeimet:

1-ör. Mélt. Itélőmester Atzél István Ur előtt is instálván a successionalis Perben az Actoratus Stabilitiója eránt való kérdés relatiójáért, azt felelte: „bizony ezen hétből ki nem megyen, hogy referáлом azt.“

De ez nem tölt be, halasztván a jövő uj esztendői terminusra.

2-szor. Almási Pál eő Excellentiájával találkozáván öszve, mondotta: „No Sinai Uram! itt a Consiliumon is decidálva vagyon a Processus; rem habet obtentam: Deus ipsi benedicat!“

3-szor. Generalis Beleznai Miklós né, Doctor Szombathi József ügyöm említésére küldött általa 25 forintos bankót.

1801. Die 19. Decembris. Kiindultam Pestről haza felé s érkeztem Debreczenbe die 24 Decembris.

1802. Die 14. Januarii. Levelet irtam Bétsbe, Tek. Agens Kereszturi István és novellista Márton József Uraknak és a peres dolgokról tudósítottam.

Die 23. Januarii. Nagy József bécsi kereskedő által levéllel s egy egy Syllogevel . . . . . Müller, Somogyi és B. Püchler Méltóságokat ugy nem különben Doctor Sándorfi Urat is.

1802 Die 9. Februarii. Egy alsó malomkövet Deretskei malmunkhoz megalkudtunk 27 Rh. forinton. Még a héten talán ki is furattathatjuk.

Die 19. Februarii. Veresmarti Dánielnek olvasni adtam Schröck Ecclesiastica Históriáját in 8°. — Vissza hozta.

Die 6. Aprilis. Az ágyai predikator Békésvármegyéből Tiszt. Dávidházi János Uram látogatásomra eljövén, a többek között azt mondotta, hogy ezen utjába szemben levén Tiszt. gyulai Predikátor Juhász István Urral, az azt beszéllette előtte, hogy midőn a felsőbb napokban Lovász Zsigmond eddig vólt Főispányjokat ő Excellen-

tiáját maga is lekísérte volna Tömösvárra az új főispánságra való beállítatásra, akkor ez a méltóság azt beszélte előtte, hogy a Király fő Felsége elvégezte, hogy a debreczeni Collegium állítódjék vissza azon állapotra, a melyben volt a S i n a i M i k l ó s professorságában. Ezt J u h á s z I s t v á n U r a m azért beszélt el említett Dávidházi U r a m előtt, hogy mondaná meg nekem azon szókat. Én ugyan dolgom folyásáról Bétsben semmit is bizonyost többet ennél nem hallottam, ámbár leveleim által is eleget tudakoztam felőle, a mióta hazajövék Pestről a múlt esztendő végén. Annyira hallgatásba, sőt titokba kívánja tartani a Felséges Udvar ezen dologban való végzését, a beállott országgyűlésére nézve is.

1802. Die 4. Maii. A majorosnének a férje bérébe adtam két márvást.

Die 18. Maii. Váradra való kiindulásom előtt a kotsisnak vagy majorosnak adtam 10 garast.

1802. Die 19. Maii. Weidler Mathesisát olvasásra oda adtam Maróti Ferencz Urfinak.

Die 24. Maii. Ez nap halálozott meg Péczelen Pestvármegyében néhai Tek. Nagy Sámuel Ur, a Helvetica Confessiót tartó Ecclesiának számos esztendőök alatt vólt Bétsi ágense. Ez énnékem Collegiumbeli deákságomban kamarás és tanuló társam vólt, melyre nézve Bétsi agenssébe is e barátságot feltartottuk és leveleztünk egyik a másikkal, nem mondom azt is, hogy az Armalisom expediáltatásába valamit nem dolgozott volna. Mert a személyes informatio s instantia és a megnyerés, mind magamé vólt.

NB. Miklós fiam írta meg Pestről.

Die 1-ma Junii. A Weidler Mathesisát Maróthi Ferencz Urfinak, a Canonok Benthám Ur munkátskáit a D. Lentének adtam olvasásra. — Visszaküldötte a D. Lente már Senior die 2. Febr. Anno 1804. Signat. per Nicol. Sinai m. k.

1802. Die 11. Junii. Ma esék rajtunk a szörnyü nagy égés, mely által az ugymondott nagy templom, a mellette levő két tornyokkal, az egész Collegiummal, hét professori s két prédikátori házakkal és temérek sok lakosok házaikkal öszveégének. Soha Debreczenen ilyen szélesen kiterjedt égés nem vólt. Nekem a manuscriptumim közzül egy vagy két darabot meg is perzselt a tűz, a tanulóházban. A kotsinkat az utzán nagy részént összeégette a tűz és mindent, a mit az udvaron s pincze gátorba talált.

Die 30. Junii. Mártón fiannak levelet irtam, melyben mind azt előadtam, hogy sok keresésünk után is helyette, katonát állítani még eddig nem tudtunk, mind azt, hogy az fellyebb említett tűz által mitsoda

kárvallásba estünk. Ő vagyon a Blanckenstein Regementyében, az Obrist, 2-te Schwadronában.

1802. Die 1. Julii. A minapi tűz által a mennyi kár lett Debreczenben, az számitódott: 711,385 Rh. forintokra.

Die 6. Julii. Tartatott valamely superintendentiális gyűlés ez nap itt Debreczenben, melyben a megégett Collegiumunk felépítettése felől gondolkoztak a behivattattak. Ekkor olvasódott el Tek. Pétsi Imre fő Curator Ur Posonból irt levele, melyben arról tudósítja a Ven. Superintendentiát, hogy kérdést tett Gróf Pálfi Károly Fő Cancellarius eő Excellentiája előtt, arról, hogy miben legyen már az én tudva való ügyömbe a Superintendencia által felküldött Processus. Azt felelte a Fő Cancellarius Ur, hogy a Decisiót abban rövid idő alatt maga fogja referálni eő Felségének. Még eddig hát az Excelsa Cancellaria vizsgálása alól ki nem költ azon dolg. Ebből értek másodsor valamit bizonyost az oda fen levő dolgaim folyásáról.

1802. Die 4. Septembris. Ma adta kezemhez Iványos nevezetű deák ifjus Bőnyi fia azokat a 31 Rh. forintokat bankó czédulákba, melyeket nékie Pesten egy Oskolamester, Tiszt. Tóth Pál átsi Predikator s generalis notarius Uram nevével, oly rendeléssel adott által, hogy azokat nékem itt Debreczenben megadjon. Laudatur zelus et beneficentia et Notarii et pastorum illorum memorantium!

Die 21. Decembris: Sándor marhákat vévén a vásárba, kért töllem költsön 25 Rh. forintot. Adtam neki egy vagy két hétre.

A. 1803. A „Magyar Hirmondó“ lakása Bétsben a Kohlmarkt nevű utzában, numero 306. házban vagyon, a 4-ik contignatióban Szalai hires magyar szabó szobája mellett. S. M.

Die 8. Januarii. Bétsi Agens Kereszturi István Urhoz levelet irtam, tudakozván tőle, miben van már a tudva levő Processusom dolga?

1803. Die 12. Januarii. Dobai Jánosnének meg engedtem, hogy a 30 forintból álló kártételt, melyet a T. N. Tanáts rá ítelt, fizesse nékem darabonként ez négy terminusokon: Ugymint: a jövő Sz. György napi vásárkor 5 Rh. forintot, Lőrinczi vásárkor 10 Rh. forintot, Sz. Mihály vásárára 5 Rh. forintot, jövő Vizkeresztii vásárra 10 Rh. forintot különben az executio fel marad.

20-dik jan. és a következő napokon sok és különböző híreket hallottam Bétsből jött privát levelekből a felől, mintha a Fels. Cancellaria ügyömben sententiát hozott volna és

1-ör, mind a professorságban, s mind a Superintendensségben visszaállított volna;

2-or. A kinevezését azoknak, a kik tetemesebb károkat tettek, reám bizza s a küldendő Commissariussal ugy exsequaltatja.

3-or. A mely ujításokat a Processus folyása alatt vagy a Collegium-

ban, vagy a superintendentián az ecclesiakban tettek, azokból, a mik jók, meghagyhatom, a mi roszak, azokat cassálhatom. De ezekről bizonyost nem tudhatni a Sententia publicáltatása előtt.

1803. Die 12. Februarii. Ma vevém Bétsi Agens Kereszturi István válaszoló levelét a Felséges Cancellaria előtt forgó ügyömről. Irja ez az Ur, hogy a Fels. Cancellaria vévén a Helytartó K. Tanátsnak informatióját, az egész processust decidalta és a Sententiáját pro ratificatione eő Felsége eleibe terjesztette és már onnan kell a végső K. Resolútiót várni. De mi van a sententiába, azt nem irja meg. Kétség kívül azért, mert vagy meg nem tudhatta azt, vagy meg nem merte azt irni a mostani erős Rendelések ellen.

1803. Die 11. Martii. Gábor fiamnak Eleonora nevű 10 hónapos leánykáját ma temettük el.

Die 15. Martii. A deretskei kerti borom, váncsodi szénám s vám-beli búzám árából ma küldött bé fiam Sándor 25 Rh. forintot bankóba.

Die 19. Martii. Mauger anglia nyelv Grammatikáját olvasni adtam Zilai Uramnak.

Die 20-dik Augusti irtam levelet Agens Kereszturi István Uramnak Bétsbe a felől, hogy menjen végire annak a Protocollumból és a Consiliarius Uraktól, a mit itthon hirdet Tek. Pétsi Vice-Ispán és Fő Curator Ur, mintha az én dolgomba lejött volna az eő Felsége végső Decisiója Biharvármegyéhez és ott fogna publicáltatni a 16-dikán tartandó Generalis Gyűlésben.

Ezen levelem ment franco tour vagyis Retour Recepisse mellett Fizettem a postára érette 41 krajczárokat. Választ várok reá két hétre.

1803. Die 17. Septembris Restarautio lészen Bihar vármegyében s akkor a Fő-Ispán Eő Excellentiája is Gróf Teleki Sámuel jelen fog lenni, kellene magát Sándor fiamnak előtte jelenteni.

Die 18-dik Novembris jött a hire, hogy meghölt Domokos Lajos Ur Kolyon, a vizi betegségben.

Die 4-dik Novembris érkeztem haza püspöki hegyi szüretemről, Derecskéről jövn be ide Debreczenbe és 4 hordó bort hozatván be derecskei szekeresek által a magunk italára.

1803. Die 11-ma Novembris vettem Tiszt. Szilágyi Gábor Uram levelét.

A „Magyar-Országai ó és új kalendárium“-ban foglalt jegyzetek eddig terjednek; 1803-on tul levő naptárak is meg vannak, de azokban magának Sinai-nak kézírásai nincsenek, hanem fiának Gábornak jegyzései — de csak magán érdekűek — olvashatók 1804—1814-ig. Mindazáltal e jegyzetekből álljon itt záradékul a Sinai s neje halálára vonatkozó jegyzés:

1808. Die 1-ma Augusti. 1808. Die 27-ma Junii meghalván az **Édes Atyám**, 30-a ejusdem temettük el. — Az **édes Anyám** pedig 23-a Julii eiusdem Anni halván meg: 27-ma eiusdem temetődött el. A főiskolai könyvtár birtokában levő naptárakból

Közli **Rác Károly** s. k.
ref. lelkész.

2.

A magyar reformált egyház gymnáziumai a mult század közepén.

A debreceni főiskola legrégibb anyakönyvében, a mult század közepéről, a többek közt, következő bejegyzést találjuk:

Ordo scholarum particularium:

Patak, Claudiopolis, N.-Enyed, Szathmár, Losonc, Sziget, Kecskemét, Körös, Miskolcz, Szikszó, Vásárhely, Sz.-Németi, Diószeg, Püspöki, Tata, Győr, Cegléd, Böszörmény, Rima-Szombat, Szoboszló, Vári, Beregszász Bihar, Nagy-Kálló, Nánás, Csatár, Szalonta, Huszt, Tokaj, Bénye, Derecske, Kaba, Tur, Szentés, Kardszag, Kun-Szent-Miklós, Madaras, Kis-Ujszállás, K.-Halas.

Ezen sorozat mutat 39 gymnáziumot; tehát a mult század közepén, a debrecenivel együtt, negyven volt a kisebb nagyobb magyar református gymnáziumok száma. Az 1864—8 évek között, a hivatalos statisztikai kimutatás szerint, csak 33 azaz harminchárom volt a két magyar hazabeli református gymnáziumok száma s tudomásom szerint épen anyi most is.

Ebből teljességgel nem akarom következtetni sem azt, hogy tehát a magyar református nép kulturája jobb lábon állott a mult század közepén mint most, — noha ezt, egy kissé talán lehetne vitatni, — sem azt, hogy a gymnáziumok számát szaporítanunk kell; hanem csupán a vidéki gymnáziumok fontossága iránt akarok némi figyelmet ébreszteni. népiskoláink érdekében.

Én azt hiszem, hogy reálisokai vagy polgári s felsőbb népiskolai tanulók közül, valamint az olyanok közül is, a kik főiskolai gymnáziumainkban saját költségükön képesek tanulni, tan tóképezdei növendékké, majd falusi tanítóvá aligha akar lenni csak egykettő is. Kikből lesznek tehát a praeparandisták, majd falusi tanítók, sőt jórészen a falusi papok is? Részint a főiskoláknak közjótételnyen élő, részint a vidéki gymnáziumok szegény tanulóiból. Arról hogy a vidéki gymnázium-

mokat, illetőleg azok alapítványait, pl. nálunk tisztántul, a debreceni főiskolához kell koncentrálni, álmodni sem kell, nem is szabad. Már is oly sok mindenféle van e főiskolába koncentrálni, hogy az efélét külföldön „Monstrosität“ — szörnyetegnek stb. neveznék. „Zu helfen ist nicht durch Erweiterung solcher **Unterrichts Casernen**“, mondja korunknak egyik igen tekintélyes német protestáns paedagogja. Még az sem fog menni, hogy egyes vidékek, pl. hajduság, kunság stb. koncentráltatni engedjék létező gymnáziumaikat. A mi viszonyaink között a vidéki gymnáziumok nélkülözhetlenek, kivált ha elgondoljuk, hogy a népiskolai tankötelezettség keresztülvitelével évről évre több több elemi tanítóra lesz szükségünk.

3.

A mult század közepe táján, a debreceni főiskolából, a **testvérkerületek** kebelében, a többek között, következő gyülekezetek nyertek gymnáziumi és elemi iskolarektorokat:

Mocsa, Gárdony, Páty, Szikszó, Rétfalu, Darány, Csurgó, Vaiszló, Orczi, Gige, Szent-Benedek, Técs, Lovas-Berény, Nagy-Körös, Kamocsa, Paks, Nagy-Harsány, Rác-Kevi, Sár-Keresztur, Poroszló, Laczháza, Szöny, Ete, Tata, Nemes Oroszi, Cseglye, Veresmart, Rév-Komárom, Noszlop, Bölske, Kun-Szent-Miklós, Szent-Gál, Nagy-Igmánd, Bicske, Szabadszállás, Csákvár, Dömsöd, Győr, Tata, Monor, Jász-Berény, Siklós, Halas, Pataj, Karancs, Solt, Vecse, Kecskemét, Cegléd, Kocs, Bicske, Jászkisér, Neszmely, Peremárton, Laskó, Kopács, Nagytótfalu, Duna-Szentgyörgy, Viszla, Seregélyes, Thuri-Szakállas, Szava, Gyüd, Nagy-Szokol, Balaton-Füred, Kenese, Kömlöd, Nagy-Dorog, Naszály, Mohács, Mány, Csoknya, Bény, Szomajom, Samarja, Nagy-Megyer, Kis-Harsány, Ács, Poroszló, Pázmánd, Ság, Pár, Lepse, Csuz, Ó-Buda, Decs, Szent Király Szabadja, Ordas. stb. stb.

4.

A csurgói tanár fizetése Csokonai Vitéz Mihály ottani szolgálata ideje táján

A csurgói iskolában tanítónak esztendeig való fizetése így következik:

1. Méltóságos Gróf Tolnai Festetics György ő nagysága a csurgói dominiumjának kasszájából fizet esztendőnként 150 rfrtot.

PROT. EGYH. ÉS ISK. FIGYELMEZŐ.

41

2. A csurgói h. conf. lévő kevés lakosok, azért, hogy mindennap, vasárnapot kivévén, — mert akkor a mater ecclesiába Alsokra mennek isteni tiszteletre, reggelenként csak könyörgést tészen, fizetnek 5 rfrt. 30 krt.

3. Ugyanezen lakosok fizetnek 16 pozsonyi mérő buzát.

4. Minden csurgói lakos viszen egy kocsi fát felapritva.

5. Vagyon bor cantatio is, mely közönséges időben megyen mintegy 16 akóra,

6. A gyermekektől adatni szokott didactrum most mégyen mintegy 35 rfrtra.

7. Ha halott esik, annak kikiséréseért fizetnek 10 kr.

N.B. Az illendő uti költség a v. belső somogyi traktusnak pénzéből kifizettetik,

Iratott és béküldődött ez a konventzio Kazi Pál csoknyai prédikátor és a belső somogyi traktusnak széniora által, die 2-a Jan. 1796.

Insertum protocollo per Josephum Szikszai Collegii Seniore, die 17. Jan. 1796.

A debreceni főiskola régi anyakönyvéből.

Egyházi krónika.

Az evang. szövetség ez évi nagy gyűlése New-Yorkban.
(Külföldről jött tudósítás.)

Döllinger müncheni tanár „Kirche und Kirchen“ c. művében határozottan állítja, hogy Genf és New-York mai nap a művelt világ legerkölcstelenebb és legvallástalanabb városai. (Döllinger ur Rómát bizonyynal szándékosan kifelejtette a számításból). — Ha egy egy-szerű s a viszonyok helyzetével teljesen ismeretlen egyén lép fel a világ elé ilyféle állítással, legfelebb is, vagy ki fogjuk őt nevetni, vagy pedig badar állításáért szívünk mélyéből sajnálkozni fogunk felette; — de mikor egy kitűnő egyháztörténelmi tanár és tudós s hozzá még szabadabb gondolkozásu s szellemü férfit, (mert Döllinger ur legalább is ilyennek mutattatta magát), mint a pápai csalhatatlanság buzgó hivei s az ultramontanismus úszályhordozói, ha mondom, ily egyén, oly oktalan és valótlan dolgokat állít nevezett művében, ezt én — részemről legalább — nem nevezhetem másnak, mint szánt-szándékos rosza karatnak). Anyival inkább örvend tehát lelkem, hogy most épen ez évben, ez erkölcstelen és vallástalan városok egyikében, a művelt világ csaknem minden államából összejöttek a positiv theologia kitűnő férfiai s öröömöm még ezerszeresebben fokozódik, midőn irhatom, hogy ez erkölcstelen New-York e vallásos keblü férfiakat falai közt, oly határtalan örömmel és lelkesedéssel fogadta!

Az evang. szövetség 6-dik nagy gyűlése, mely folyó évi octóber hó 2 — 12-ig napolt New-Yorkban, felülmulá az eddig tartott öt gyűlést, ha nem is az előadások bőségében, de mégis bizonyosan a megjelent tagok

nagy számában s a hallgatóság lelkes részvételében. Több mint 600 tagja az egyletnek sietett New-Yorkba, ezek közt 201 külföldiek, utólsók leginkább Angolhonból, de mások a messze távolból is, mint p. o. Chinából, Indiából, Áfrikából, Európa minden tartományából, magától értetődik, hogy Magyarország kivételével. Kitünő positiv theologok, mint Dorner berlini, Chrislieb és Krafft bonni tanárok, továbbá Decoppel, Fisch, Davis, Stuart és Prochet jöttek össze a szövetség legünnepeltebb amerikai tagjaival, mint p. o. Adams, Hodge, Simpson, Anderson és sok másokkal. A hallgatóság száma kezdetben mindjárt oly nagy volt, hogy az „ifjusági egylet“ gyűléskezési terme, mely eleinte a gyűlés helyeül volt kijelölve, a hallgatóságot egyáltalában be nem fogadhatá. Egyik templom a másik után nyílt meg számukra, s mégis több ezerekre ment azoknak száma, kik ennek dacára sem találhattak helyet. Tény az, hogy egyszerre ugyanazon időben 7 különböző helyen több mint 30,000-en voltak összegyűlve. New-York evang. népessége, ugy az angolok, mint a németek, élénk s feszült figyelme s érdeklődése, nem különben nyilvános tettei által, hathatósan bebizonyítá, hogy az evang. szövetség a legmél-több helyét találá itt fel a nagy átlánti Oceanon túl. Ne csudálkozzunk tehát, ha az amerikai sajtó összes közege, a legnagyobb érdeklődés és figyelemmel kísérte a gyűlés teendőit s elragadtatással irt felőle. Igen, nem volt Amerikában egyetlenegy jóra való lap sem — még a legnegatívabb alappal bírók közt sem — mely több hasábokat ne szentelt volna a valláshatalom e nagyszerű tényének. Sajnos, hogy mindezek dacára is épen az európai német reform lapok (u-j-pro-tes-tan-s-o-k) egy része, illetlen és méltatlan szavakkal támadá meg a gyűlés intézkedéseit, mely támadás azonban a közönség részéről általános undort és megvetést gerjesztett. Amerikának csaknem minden vallásfelekezetei vetélkedtek, hogy a vendégeket a legszívélyesebben fogadhassák s sympathiájukat a positiv protestantismus e felkent bajnokai irányában minél élénkebben kimutathassák. A választófalak leomlottak itt, egyes felekezetek közt. Reformátusok, lutheránusok, presbyteriánusok, anglikánusok, baptisták, mennoniták és methodisták szorítottak egymással testvéri kezét s itt bizonyították be valójában, hogy az evangélikus egyház, nem csupán pusztá összefogalom, hanem élő egység és hatalom is egyszersmind. — Egyetlenegy rozshang sem zavará meg a gyűlés folyamatát s ezrek lelke mélyéig nyomult azon tökéletes összhangzat, mely itt uralkodott.

Ezeket előre bocsátva, most már több német lapok után röviden összefoglalva, igyekszem adni a gyűlés folyamát és cselekményeit.

A külföldi vendégeket Octóber hó 2-kán estve Dr. A d a m s épen oly szellemdus, mint szívélyes beszéddel üdvözölte. Minden nemzetiségre nézve ügyesen fel tudá találni Amerika az összekötő szalagot, ugy hogy az idegen követek épen oly jól érezhették itt magokat, mintha édes anyai földjök levegőjét szívták volna. A terem, mely különféle színű zászlókkal, nevezetes egyháztörténelmi személyiségek arcképeivel s illatos virágkoszorúkkal volt felékesítve, homlokzatán az evang. nagy szövetség eme jelszavát tündökölteté ki: Unum corpus sumus in Christo. In Necessariis unitas, in Dubiis libertas, in Omnibus caritas. A szívélyes üdvözlésre Angolhon részéről Churchill lord válaszolt; Franciaország részéről pedig Dr. Fisch Párizsból, ki épen ugy politikai, mint vallási tekintetben szerencsétlen viszonyok közt élő hazáját élénken és meg-

ható vonásokban rajzolta; Némethonból elébb a tiszteletre méltó öreg Dorner, aztán pedig a positiv protestantismus bátor és kitünő védője Christlieb bonni tanár felelt, ki ügyes s lelkes beszéde által csakhamar az egész hallgatóság tetszését megnyerte. Különösen magasztos és lélekemelő volt a pillanat, a mint beszédét e szavakkal végezte be: „Most pedig e pillanatban elfeledhetem, hogy német vagyok. Mint evang. testvérek a Jézus Krisztusban, mindnyájan békére vagyunk teremtve s nyujtom kezemet nektek francia testvérek, a német testvéri kezét.“ Ezerszeres örömhangok közt nyujtá kezét az előtte álló Fischnek, ki e magasztos pillanatban igen meghatott volt. Most érzé igazán mindenki az evang. szövetség jótékony áldásait, hogy itt is hídát épített a meghasonlott testvéri szivek közt. Később lehetett látni, a mint német és francia követek barátságosan sétáltak s kocsikáztak egymás mellett s béke és egységben örültek a Jézus Krisztus örök evangyeliomának.

A következő nap reggelén octóber 3-án, a város legnagyobb s leg-tágasb termében, az ugynevezett „Steinway“ nevű tanácskozási teremben gyültek össze. A gyülésben Dodge W. new-yorki kereskedő elnökölt. Az ülést közös énekléssel nyiták meg, mely után a Sz-Iratból egyes fontosabb s a Krisztus istenségét bizonyító helyek olvastattak fel, s a valdensi egyház egyik lelkésze Prochet M. imádkozott. E rövid, de szép s mélyen vallásos ima megérdemli, hogy ide igtassuk: „Egek hatalmas Úra, minden jóknak adója, minden kegyelem jóságos Atyja, ime mi por gyermekei epekedve várunk a Te segedel-medre, mely nélkül minden mi munkálkodásunk hasztalan és semmis volna. Kegyelmes Atyánk! Te ki egykor egyetlenegy szülött Fiadat a bűnös emberi nem megváltására testben alá-küldötted, óh tekints reánk most le jóságos kegyelmeddel, és ha valamit látsz szívünkben, tetteinkben, ugy mint szándékainkban a mi felséges akaratonak ellene volna, óh vedd el azt tőlünk kegyelmesen! Küld óh küld alá Sz. Lelkedet! Cselekedd, hogy e napokban még inkább érezzük mint valaha, hogy te könyörül Atyánk és Istenünk vagy! Küld feles mértékét Sz. Lelkednek és miként egykor a tanítványokat kiküldéd hogy az evangyeliom felséges elveit hirdessék az azt szomjuhozóknak, ugy küldj ki minket is szent lelkesedéssel; küldj ki minket, nem ugy mint ide jövének, hanem legbensőbb szeretettel, **nem kételkedő** s soha, bármí körülmények közt nem ingadozó erős hittel, s azon feltétellel, hogy mi minden cselekedeteinket, egyedül a Te és egyetlen szülött Fiad a Jézus Krisztus dicsőségére szenteljük. Atyánk hall-gass meg és áldj meg minket! Mi hívünk téged Fiadnak a Jézus Krisztusnak nevében, ki értünk bűnösökért vérzett el s ki értünk könyörög most is a Te jobboldon ma és mind örökké! Ámen.“

E könyörgés után, melynek elmondása alatt térdepeltek, felállott az egész gyülekezet. A canterbury főpap „az apostoli hitformát“ olvasá fel a gyülekezet előtt, mint a mely ellen — tudva levő dolog — intéztetik leginkább már mai nap a negativ theologia támadása s a gyülekezet az egészzen hangosan utánmondá, mintegy élő bizonyítékául annak, hogy az evang. szövetség **egyedül csak a bibliai hit alap-ján**, mint erős és boldogító alapon akar nyugodni.

Ezután a tudósítások kezdettek meg, a protestantismus állapota felett a különböző európai országokban. A Németországróli tudósítást Witte lelkész olvasá fel egy gondosan s nagy figyelemmel kidolgozott műben, melyet „a positiv protestantismus derék veteránja“ Tholuck hallei hittanár készített, de ki maga a gyűlésen meg nem jelenhetett. Ezután Itália lépett előtérbe. Prochet waldens lelkész Genuából élénk képekben adá elő a valdens egyházak állapotát. Fájó kebelrel mondá el az ultramontanok izgatásait, melyeket azok ez ős protestáns egyház ellenében még mindég folytatnak, nemkülönben azon hideg vallásbeli közönyösséget is, mely ott a protestánsok részéről mutatkozik. Ily panaszt lehetett hallani Stuart C. részéről Hollandiából is. Különösen jellemzőleg adá elő azon harcot, melyet a theologia terén, a negativismus, már Hollandiában is, Coccejus egykori hazájában, annyira kiméletlenül folytat. Szólt a felekezet nélküli közös iskolák miserabilis állapotáról is, nem különben az államnak a vallás irányábani közönyösségéről. Németország felett Krummacher lelkész tartott tudósítást. Schweizből Reichel lelkész élénk színekkel festé le a jelenlegi viszonyokat, melyek az állam és egyház közt napról napra élesebbé kezdenek lenni, s elmondá, hogy az ujkori reform törekvések már hazájában is — a dicső reformátorok Cálvin és Zwingli ösföldjén — általánossá kezdenek válni. Spanyolországból Fliedner madridi lelkész volt a tudósító, ki a protestantismus kedvező helyzetéről szólott, dacára, hogy az egész ország jelenleg folytonos nyugtalanságnak van kitéve a forradalom következtében. Göröghonból Kalopathakes átheni lelkész beszélt, a protestantismus szemlátomásti növekedését jelezvén. Belgiumból tudósítást tartott Anet lelkész. Ő az ottani protestantismust mintegy halványan égő lámpát jelezte, de a mely mégis folytonos növekedést mutat, ha meggondoljuk, hogy 1830-ban nem volt több mint 3 egyház 700 prot. lélekkel az egész országban.

A harmadik nap dicsősége Dr. Christlieb bonni tanárt illeti. Amerika minden sajtói elragadtatással beszéltek apologetikus irányu munkájáról. Többszörös kérelemre ugyanazon nap kénytelen volt még egyszer előadni, a csaknem 3 óráig tartott értekezést.

A következő napokon beszéltek Dorner, Krafft és Witte, azon különbséget emelvén ki, mely a protestantismus és romanismus közt létezik. Értekeztek még a pápai csalhatatlanság fe'ett, nem különben azon erős küzdelemről, mely már mai nap a r. cath. egyház kebelében az ó-katholikusok és ultramontanok közt folytatattik.

A zárülésben megint Dr. Christlieb beszélt az evangyeliom népéletébe behatásának akadályairól — egy erős s nehéz feladat, melyet ő szokott ügyességgel fejtett meg. Érzékeny szavakban mondá, hogy mennyire fáj neki azon sebeket még jobban felszakgatni, melyek már úgy is vérzenek. Egyik akadályja annak — mondá ő — hogy az evangyeliom a népéletébe különösen Némethonban mélyebben nem hathat be, a negativ theologia kiméletlen harca, mindaz ellenében a mi valóban krisztusi, tehát keresztényi. Mennyivel másként van ez Amerikában, hol a népéletének a theologia képezi középpontját. Egy másik akadályát talála szónok ennek, a nem theologiai tanárok eljárásában, kik egyetemi előadásaikban a prot. alaptanait gyakran gúnys célzásokkal igyekeznek hallgatóik előtt neveltségessé tenni. Egészen más-

ként áll a dolog e tekintetben Angolhonban és Amerikában, hol maga szónok is a geometriának és physikának több tanárait hallotta, kik előadásait a Szt. Irat olvasása és egy könyörgés elmondásával nyitották meg. Lehetne-e nekünk ilyet várni a nem theologiai tanároktól? Valójában nem, hiszen magok némely hittanárok sokszor egészen elferdítve igyekeznek egyes hitelveket hallgatóik elébe állítani. Mi csuda tehát, ha az ifju nemzedék, keble legszentebb érzeményei elrabolásával, kilépve az élet küzdterére, a nehéz megpróbáltatások napjaiban, nem képes a megrendítő viharoknak ellenállani s minden módon igyekszik megszabadulni e földi élettől, mely reá nézve már elhordozhatatlan teher, mint a minőre épen a napokban igen megható példát olvashatánk a lapok hasábjain, hogy egy, iskoláit kitünő sikerrel végzett ifju öngyilkossá vált, mert — mint hátrahagyott néhány soraiban ír — tanárai igazi vallásosság, hit és keresztényi szeretet helyett, gyűlöletet mindannak, a mi még e földi életben szent és nemes lehet, csepegtették szívébe s így nem maradt nála meg semmi sem, a mi még e földi élethez köthette volna. Ismét egy másik okát hozá fel Christlieb, különösen pedig a vallásbeli közönyösség terjedésének, a sajtó eljárását, mely a legnagyobb örömét találja abban, ha épen úgy a ker vallás legszentebb igazságait, mint a prot. theologia legkitünőbb positiv férfait, guny tárgyául pellengérré állíthatja. Igen uraim! biztosíthatom önöket — mondá szónok — hogy a német lapok nagy sokasága az által igyekszik magát kedvessé tenni az olvasóközönség előtt, ha a hit alapigazságait szemérmetlen szavakkal illetheti. Mily másként van ez e tekintetben is Angolhon és Amerikában! Ók nem szégyenlik az ő Idvezítőjüket az emberek megváltására elküldött Jézus Krisztust s ugyanazért Ő sem szégyenli őket fiainak vallani s gazdagon megáldja őket minden földi javakkal!

E beszéd végeztével az elnök a gyűlést lelkesült beszéddel rekeszté be. Örömmel emlité fel, mint bámulandó tényt, hogy 250 év alatt az egyesült államokban több mint 40,000 prot. templom építtetett. (Mit mond ehhez Döllinger ur?)

Az idő eltelt s jött a búcsú. Wittve lelkész meleg szavakban mondott köszönetet a barátságos fogadtatásért. Amerika gőzösei ingyen vitték a hitrokonokat fel és alá az egyesült államok nevezetességeit megnézni. Minden nyitva volt előttök. S a legkedvesebb emlékezet, mely szívékbe örök időkre mélyen bevésve lett, az amerikai prot. nép élő krisztusi hite, vallásos buzgósága s a hittestvérek iránti buzgó szeretete!

Ily kedves emlékekkel hagyták oda Európa kitünő theologusai New-York falait s szívékbe még mélyebben bevésve hozták vissza a nagy Oceánon át a Sz. Irás amaz örök igazságu s boldogító szavait: „Hidj az Ur Jézus Krisztusban, és idvezülsz mind te, mind pedig házad népe!” Ámen. (Apost. Csel. 16, 31.)

— á — e —

A jövő évben mind az evangelikus szövetség idei nagy gyűlésére, mind ez év más főbb egyházi eseményeire vissza fogunk térni.

Szerkesztő.

K ü l ö n f é l é k .

Nyilatkozat.

A f. évi october 28—30-dikán Budapesten tartott bányakerületi közgyűlés 3-dik napján, — az apostagi lelkész választás ügye tárgyalása alkalmával, — a főpásztor ur a pestmegyei ev. esperesség főesperese eljárására nézve egy kifejezést használt, melyet utóbbi alaptalannak és magára nézve sérelmesnek nyilvánított.

Az ebből keletkezett feszültség elhárítása és kiegyenlítése céljából alólirott a főpásztor ur által fel lettem hatalmazva annak nyilvánítása és köztudomásra hozatalára, miszerint ő mondott szavainak sértési szándokot nem akart tulajdonítani s azokat téves kifejezésből eredetteknek nyilvánítja, s így ezen ügy mind a kétfél teljes kibékülésével és a főesperes ur teljes megnyugvásával, a közügynek nem csekély nyeresé-nyére s mindnyájunk legnagyobb örömére, kiegyenlítettnek nyilváníttatik.

Kelt Vácz Hartványban november hó 14-kén 1873.

Rudnay József,
pest megy. ev. esp. felügyelője.

A L u t h a r d t szerkesztése alatt Lipcsében megjelenő Evangelisch-lutherische Kirchenzeitung folyó évi december 6-diki száma egy terjedelmes és igenérdekes, bár néhol tulzó és szenvedélyes vezércikket közöl a magyar protestans egyházi és iskolai ügyekről. Különösen modern reformereink nem nagyon jó kedvvel fognák ugyan olvasni, mindazonáltal legyen szabad e cikket általában mindazok figyelmébe ajánlani akiket a külföldön felőlünk megjelenő közlemények érdekelnek.

Az említett lap szerkesztője Luthardt, hogy mellékesen megjegyzem, a theologia egyik rendes tanára a lipcsei egyetemen s különösen apologetikai műveivel kitünő helyt foglal irodalmi téren is.

V i l m o s, a protestans vallásu öreg német császár, a világhírű köllni római katholikus székes egyház tornya számára a legujabb időkben egy harangot öntetett ajándokul. E harang mely Kaiser-glocke nevet visel, 30 azaz harminclábnyi magas s 600 azaz hatszáz mázsa sulyu. Ugy mondják, hogy eddigelé ez a világ legnagyobb harangja. Micsoda ehez képest a 60—70 mázsa Rákóczy Debrecenben, amelyről, hogy mellékesen megjegyezzük, olvastuk valahol, hogy I. Rákóczy György azon ágyukból öntette azt és társait, a kolozsvárit s kassait, amelyeket a dicső Bethlen Gábor a németektől vett el. Jutott eszünkbe, hogy miután a porosz királyi, most már egyszersmind német császári ház, nagyon jól tudja őseinek Bethlen Gáborral való rokonságát Brandenburgi Katalinnál fogva: ha most a Bethlen Gábor győzelmeit hirdető öreg Rákóczy harang megnagyobbítása és újraöntése végett, kértek volna az illetők néhány ágyut az öreg német császártól, — bizonyosan szivesen adott volna. Ámde egy mult évi magyar kormány parancs megtiltja a magyarországi protestansoknak, hogy egyházi és iskolai célokra, segélyért külföldi fejedelmekhez forduljanak.

Könyvészet.

Balkányi Szabó Lajos. Magyar ősmesék, mint hitregék, a magyar nép ajkáról véve s a világ történettel egyeztetve. Debrecen, 1873. 16. r. 204. l.

Ez a kötet, szerző ily című műveinek sorozatában, a harmadik évezred elejéről szól s következő című négy mesét tartalmazza: Sirörző királyfi, Az elsülyedt vár, Nem anyától lett leány, Nem tudikám. — A magyar ősmesékkal való foglalkozásért a legőszintébb tiszteletünket érdemli szerző; azonban, az ősmeséknek a világtörténelemmel való egyeztetése felette nehéz és sikertelen dolog. A verselés könnyű, tiszta, világos s népszerűsége mellett is nemes.

Tóth József Gyöngyvirág tündérműve. Rege. Budapest. 1874. Szerző tulajdona. Kis 8. r. 64. l. Ára 60 kr. Megrendelhető: Magyar utca 4. sz. a. Kis regélővel együtt, melynek ára 1 frt.

Psenyeczki Nagy Sándor. A francia nyelv levélszerinti önkéntes tanítása. Robertson T tanmódja szerint. XXIII. levél. II. Rész. 39 és 40. lecke. Pesten Aigernél, Debrecenben a szerzőnél. 8. r. 585—608. l. Ára 30 kr.

Zur Logik des Protestantenvereins. Gotha, Perthes. 8. r. 8 gar.

Braune, Die Reformation, und die drei Reformatoren, 8. r. 1 tallér tiz gar. U. ott.

Fabri. Staat und Kirche, Betrachtungen zur Lage Deutschlands in der Gegenwart. 20 gr. U. o.

Fabri, Kirchenpolitisches Credo, 20 gar. U. o.

Frommann. Geschichte und Kritik des Vatikanischen Concils von 1869. und 1870. 3 tall. 14 gar. U. o.

Cremer, Biblisch-theologisches Wörterbuch der neutestamentlichen Gräcität. 2-te Aufl. 4. tall. o.

Göttinger Professoren. Ein Beitrag zur deutschen Cultur und Literargeschichte in acht Vorträgen 28 gar. U. o.

Tischendorf. Haben wir den echten Schrifttext der Evangelisten und Apostel? Leipzig, 1873. Gieseke. 2-te Aufl. 30 l. 4. r. fél tallér.

Hausrath. Neutestamentliche Zeitgeschichte. Heidelberg. Bassermann. I. Th. Die Zeit Jesu. 2 Aufl. 16 és 460 l. 8. r. 2 tall. 12 gar.

Steinmeyer. Die übernatürliche Geburt des Herrn. Berlin. 1873. Schultze. 16. l. 8 r. 3 gar.

Werner. Die geschichtliche Person Jesu Christi nach den modernen Darstellungen, und nach den urkundlichen Quellen. Frankfurt, 1872. 72. l. 8. r. 1/4 tall.

Nippold. Richard Rothe. Ein christliches Lebensbild auf Grund der Briefe Rothe's entworfen. Wittenberg. Kölling. Rothe acél-metszeti arcképével. 20 és 545. l. 8. r. I-ső köt. 2 2/3 tall.

